

BUREAUS VOOR ONTMOETING MET MOSLIMS

Rooms Katholieke Kerk in Nederland: Berry van Oers bvoers@rkk.nl

Postbus 13049, 3507 LA UTRECHT. Tel. (+31)030-2326936

Rooms Katholieke Kerk in België: ROMC Kerkwerk Multicultureel

SamenlevenHuidevettersstraat 165 B1000 Brussel Tel.+3225028101

Protestantse Kerk in Nederland: Jan Post-Hospers

Postbus 8506, 3503 RM Utrecht Tel. (+31) 030-8801880

REDACTIE:

Alper Alasag

Ton Crijnen

Hans Haafkens

Simon Lambregs simon.lambregs@skynet.be

Nico Landman

Berry van Oers (kernredactie)

Piet Reesink (eindredactie) preesink@hetnet.nl

Gé Speelman

Esther Struikmans (kernredactie)

Abonnementen 2013 : (4 nummers)

Binnenland: 19,95 €

Buitenland : 25,25 €

Losse nrs. : 5,70 € plus porti

website

<http://begripmoslimschristenen.jouwweb.nl>

Abonnementen worden telkens verlengd met het volgend kalenderjaar als opzegging niet heeft plaatsgevonden. Opzegging dient in het voorgaande jaar vóór 1 november schriftelijk te zijn geschied.

Lay-out : P. Reesink

Advertentietarieven op aanvraag.

ADMINISTRATIE, abonnementen, nabestellingen:

Secretariaat RK Kerkgenootschap in Nederland

Financiële administratie

Postbus 90.189

4800 RN Breda

Tel. 076- 522.34.44

Email: secretariaat@bisdombreda.nl

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever nodig

Dit nummer van Begrip behandelt twee thema's, die soms door elkaar lopen. Enerzijds is er geweldloze weerbaarheid in de islam: Badschah Khan en Sawdat Said (bl. 106) en de Palestijnse vrouwen (bl. 115 en 121). Anderzijds kan conflictoplossing en dialoog plaatsvinden via interreligieus leiderschap zoals bij Muhammad Ashafa en James Wuye in Nigeria (bl. 130) en het Cairo-overleg in Nederland (bl. 134). Miroslav Volf (bl. 127) denkt dat het stoppen van geweld bereikt kan worden als gevolg van de inname van een theologisch standpunt. Met het heengaan van Etienne Renaud (bl. 145) en Jan van Lin (bl. 146) verliezen we twee betrokken voorstanders van de dialoog met moslims.

Leerhuis, Vrede, P. Reesink	bl. 104
Geweldloze weerbaarheid in de islam, S. Lambregs	bl. 106
De kracht om door te gaan, H. Bons	bl. 115
Palestijnse vrouwen, vertaling G. Versteegden	bl. 121
De gemeenschappelijke God en de strijd tegen terrorisme, M. Volf	bl. 127
Religieus leiderschap en gewelddadig conflict, L. van Liere	bl. 130
Gedenken, vergeven en verzoenen, J. Post-Hospers	bl. 134
Boeken	bl. 144
Van her en der	bl. 145

Leerhuis

Alle godsdiensten hebben vrede en tolerantie hoog in het vaandel staan. Maar alle godsdiensten kennen ook veel geweld, vaak in hun heilige boeken maar vooral in de praktijk. Islam en christendom ontsnappen hier niet aan. Toch is één van de 99 mooiste namen voor God in de islam As-Salaam, de vrede. En moslims wensen elkaar vrede toe bij elke begroeting: ‘de vrede met u’, waarop de aangesprokene antwoordt met “en met u (zij) de vrede en de barmhartigheid van God en zijn zegeningen’. Jezus zegt tegen zijn leerlingen in Lukas 10: 5 “Als jullie een huis binnengaan, zeg dan eerst: “Vrede voor dit huis!” Ook bij afscheid zeggen Arabische moslims en christenen “Ga in vrede” (ma’a salâma) naar het voorbeeld van Bijbel en Koran.

Het woord ‘islâm’ is afgeleid van de wortel *s l m*, die meerdere betekenissen heeft en taalkundig verwant is met het Hebreeuws *shaloom* (*sh l m*). De Arabische stam heeft vele betekenissen zoals: gezond, heel, ongedeerd, veilig. Salaam, vrede, is één van de afgeleide woorden van deze basisstam evenals het werkwoord ‘aslama’, zich overgeven, zich toevertrouwen. Van dit werkwoord komt het naamwoord *islaam*, overgave. Abraham en zoon Izaak noemen zichzelf in de Koran ‘muslimum’, overgegevenen, omdat zij zich aan God toevertrouwen.

Beide godsdiensten kunnen een keur aan citaten verzamelen over vrede: Koran 5: 16 : “God leidt daarmee wie Zijn welgevallen navolgen op de wegen van de vrede, brengt hen met Zijn toestemming uit de duisternis naar het licht en leidt hen op een juiste weg.”

Marcus 9: 50: “Zout is goed! Maar als het zout zijn kracht verliest, hoe zullen jullie het zijn kracht dan teruggeven? Zorg dat jullie het zout in jezelf niet verliezen en bewaar onder elkaar de vrede”.

Soms misbruiken gelovigen ten onrechte geweld met een beroep op heilige teksten. Dit zou bijv. kunnen bij: Koran 49: 9 :“En als twee groepen van de gelovigen met elkaar strijden, sticht dan vrede tussen hen. En als een van beide zich onrechtmatig tegenover de andere gedraagt strijdt dan tegen die groep die zich onrechtmatig gedraagt, totdat zij zich weer aan Gods bevel houdt. En als zij zich er dan weer aan houdt sticht dan op een billijke manier vrede tussen beide en handelt daarbij rechtvaardig. God bemint hen die rechtvaardig handelen.” Vrede en rechtvaardigheid worden hier in één adem genoemd.

Maar vrede en geweld staan soms ook dicht bij elkaar zoals in Deut. 20: 10-13: “Wanneer gij een stad nadert om daartegen te strijden, dan zult gij ze vrede aanbieden. Als zij u dan een vredelievend antwoord geeft en de poort voor u opent, dan zal de gehele bevolking, die zich daar bevindt, u tot herendienst verplicht zijn en u dienen. Maar als zij geen vrede met u sluit, doch de strijd met u aanbindt, dan zult gij ze belegeren. En de HERE, uw God, zal ze in uw macht geven en gij zult al haar mannelijke inwoners slaan met de scherpte des zwaards. (vertaling NBG).

Shalom, vrede, komt in het Oude Testament twee keer (169 x) zoveel voor als in het Nieuwe Testament (81 x). Toch is er meer geweld te vinden in het O. T. dan in het Nieuwe. Teksten zijn dus ontoereikend om vrede te stichten, als aanhangers ze niet of verkeerd uitleggen en toepassen. Gedrag is belangrijker. Het is dan ook frappant dat paus Franciscus in zijn oproep tot vrede in september na de aanval met chemische wapens in Syrië geen citaten gebruikt uit de heilige boeken. Misschien is het ook omdat hij zich richt tot alle mensen.

“Met al de krachten die in mij zijn vraag ik de conflicterende partijen te luisteren naar de stem van hun geweten, zich niet op te sluiten in eigenbelang maar naar de ander als een broeder te kijken, om moedig en vastbesloten de weg van ontmoeting en onderhandeling te beginnen door voorbij te gaan aan blinde tegenstellingen. Ook spoor ik krachtig de internationale gemeenschap aan al het mogelijke te doen om zonder verder uitstel heldere initiatieven te bevorderen, gebaseerd op dialoog en onderhandelingen, met het oog op vrede voor de natie, voor het welzijn van heel het Syrische volk.

Dat men geen enkele moeite uit de weg gaat om humanitaire hulp te bieden aan degenen die getroffen worden door dit conflict, vooral aan de vluchtelingen in Syrië en in de buurlanden. Dat men de hulpverleners toestaat het lijden van de bevolking te verlichten en de noodzakelijke hulp te bieden.”

En zoals vaak doet hij een beroep op ieder van ons om actief te zijn bij het stichten van vrede. De paus vervolgt: “Wat kunnen wij doen voor de vrede in de wereld? Zoals paus Johannes XXIII zei: ‘Allen hebben de taak de verhoudingen in het maatschappelijk leven te baseren op rechtvaardigheid en liefde’. (cf. *Pacem in Terris*, 11 april 1963, AAS 1963, p. 301-302).

Moge er een keten zijn van alle mannen en vrouwen van goede wil om zich in te zetten voor de vrede. Ik richt deze krachtige en dringende uitnodiging heel de katholieke kerk en alle andere christenen, aan de mannen en vrouwen van elke godsdienst evenals aan alle broeders en zusters die niet gelovig zijn: de vrede is een goed, die elke grens overschrijdt want het is een goed van de hele mensheid. Ik herhaal het nog eens heel duidelijk: het is niet een cultuur van botsingen, een cultuur van conflicten die het collectieve leven binnen een volk en tussen volken opbouwt maar een cultuur van ontmoeting en van dialoog: het is de enige weg die leidt tot vrede.

Moge deze roep om vrede opstijgen in ieders hart en mogen allen de wapens neerleggen en zich laten leiden door de adem van de vrede.” (vertaling P.R.)

Geweldloze weerbaarheid in de islam

Simon Lambregs

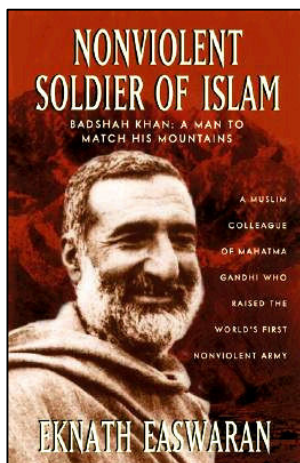
Op 16-17 november 2012 vond in de ‘Evangelische Akademie im Reinland’ in Bonn een congres plaats over ‘Gewaltlosigkeit im Islam. Wie sich Muslime für den Frieden einsetzen’. ‘Geweldloosheid in de islam’: een bijzonder thema. Over stromingen van geweldloze weerbaarheid in de Islam is ons weinig bekend. Zij komen in de media

meestal niet aan bod. Toch bestaan zij. De samenkomst plaatste bijzonder twee personen in de aandacht: Badschah Kahn, Afghaanse moslim en metgezel van Mahatma Gandhi, en de Syriër Jawdat Said. De ene een man van de daad, en de andere een man van het woord.

Zij werden voorgesteld door de Afghaan Yahya Wardak van een Afghaanse Stichting voor geweldloze ontwikkeling, ‘Afghanistan information Center’, die zich op Badshah Khan beroept, en door Muhammad Samier Murtaza, islamwetenschapper van Pakistaanse origine en medewerker in de bekende Stichting Weltethos, opgericht door Hans Küng. Daarnaast gaf Holger C. Rohne, advocaat die een Duitse bemiddelaar is in de conflicten in het Midden-Oosten, een inzicht over de ‘*Sulha (sulh musalah)*’, wat ‘bijlegging en verzoening’ betekent. Het is een islamitisch model van geweldloze conflictbemiddeling.

Ik nam deel aan het Congres omwille van de figuur van Badschah Kahn, die ik dertig jaar geleden voor het eerst leerde kennen via moslimmedewerkers in de Gandhiaanse Sarvodaya Shramadana – beweging in Sri Lanka, waar boeddhisten, hindoes, moslims en christenen samen werken aan een geweldloze ontwikkeling van dorpen en stadswijken in Sri Lanka.

Badschah Khan uit Afghanistan

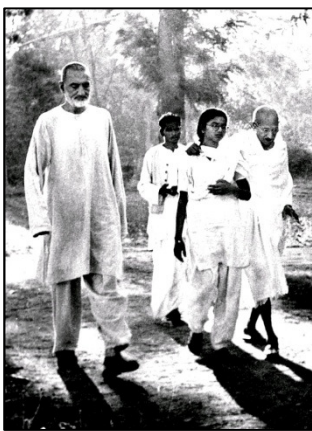

Zijn eigenlijke naam was Abdul Ghaffar Khan. Zijn bijnaam ‘Koning van de leiders’ kreeg hij omwille van zijn geweldloze weerstand tegen de Engelsen, ten tijde van hun overheersing. Hij werd ook ‘Sarhaddi Kahn’ genoemd, de ‘Frontier Gandhi’, de ‘Gandhi van aan de grens’. Hij voerde zijn geweldloze strijd samen met Mahatma Gandhi en was nauw bevriend met hem. Hij was in het Britse koloniale leger, maar verliet dat toen hij de mishandeling meemaakte van een landgenoot door een Britse officier. Hij was Pasthun en werd geboren in 1890 in een dorp nabij

Peshawar, in het huidige grensgebied van Pakistan en Afghanistan, dichtbij de Khyberpas. In 1962 was hij de ‘Amnesty international gevangene van het jaar’ en tot voorbeeld genoemd voor alle gevangenen om gewetensbezwaren. In 1985

was hij genomineerd voor de Nobel-Vredesprijs. In 1987 kreeg hij het Indiase burgerschap en ontving de hoogste Indiase burgerlijke onderscheiding. Hij stierf in 1988, terwijl hij onder huisarrest stond, na 36 jaar van zijn leven in de gevangenis te hebben doorgebracht, enerzijds onder de Britse overheersing en anderzijds in Pakistan. Op de dag van zijn begrafenis kondigden strijdende Afghaanse partijen een wapenbestand af, en in India kondigde men een vijfdaagse rouwperiodes af. Hij werd naar zijn wens niet in Pakistan begraven, maar in het Afghaanse Jalalabad.

Samen met Gandhi tegen Britten

Sinds 1920 trok hij op met Gandhi en was zoals hij een tegenstander van de opdeling van India. Hij richtte het bekende geweldloze vredesleger ‘Khudai Khidmatgar’, ‘Dienaars van God’ op. Daarvan maakten ook vrouwen en niet-moslims deel uit. Het werd in het Westen bekend door de massaslachting die het Britse leger onder hen aanrichtte in 1930 bij de bazaar van Peshawar. De slachtpartij vond plaats tijdens de bekende Grote Zoutmars van Gandhi op 23 april 1930. Badschah Kahn werd toen gevangen genomen en naar schatting 200 leden van het ongewapende ‘vredesleger’ werden door de Engelsen rij na rij vermoord. Honderden anderen kwamen in de gevangenis terecht. Beelden over de slachting kennen velen uit een bekende Gandhi-film die toont hoe ze volgens de principes van geweldloze weerstand rij voor rij aantraden. Ze hadden in die jaren tot 100.000 leden en waren als ‘Red Shirts’, ‘Surkh Posh’ in de jaren twintig van de vorige eeuw bekend voor hun geweldloze stakingen en acties van geweldloze weerstand.

Politiek

De politieke vleugel van zijn beweging werd voorgezeten door zijn broer Khan Sahib, die van het einde van de jaren twintig tot 1947 hoofd was van de provincie Peshawar. Deze werd toen afgezet door Jinnah, leider van de Moslimliga, en voorstander van de opdeling van India. In 1948 stichtte hij een oppositiepartij en wilde daarmee constructief en geweldloos aan vrede werken. Hij werd meermaals gevangen gezet en ook verbannen. Badshah Khan werd ook tegenstander

van de politiek van Ali Buttho, wiens regering hij ‘het slechtste soort van dictatuur’ noemde, en werd in 1973 door hem gearresteerd.

Geduld als wapen

Badschah Khan deelde het principe van Satyagraha met Gandhi. Hij zei tot zijn vredesleger: ‘Ik geef u een wapen waar geen politie of leger tegen bestand is. Het is het wapen van de Profeet, waar gij u niet van genoeg bewust bent. Dat wapen is geduld en een rechtvaardige en oprechte levenswijze. Geen macht op aarde kan daartegen stand houden.’ En hij voegde eraan toe: ‘Een goede moslim is iemand die noch met woorden noch met daden andere medemensen schade toebrengt’. Als hij het geweld zag van zijn volk, hun gebrek aan scholing en vorming, hun onderontwikkeling, het onrecht en de onophoudelijke oorlogen in die tijd ijverde hij enerzijds voor de oprichting van scholen met algemeen onderwijs en voor vormingskansen van zijn volk en anderzijds voor geweldloze gemeenschapontwikkeling en een geweldloze weerstand van zijn volk tegen de Britse overheersers.

Onderwijs

Dit jaar verscheen een vertaling van zijn Engelstalige autobiografie ‘My Life and struggle’, met als ondertitel ‘Story of the Frontier Gandhi – a legend of courage and patriotisme’ voor het eerst in het Duits: ‘Mein Leben’ – wie ein Weggefährte Gandhis die Gewaltfreiheit im Islam begründet’. De organisatie van Yahia Wardak ijvert in Afghanistan voor o.m. projecten voor vorming en onderwijs en geweldloze gemeenschapontwikkeling in zijn geest. Waar scholen in Pakistan en Afghanistan dikwijls louter godsdienstscholen en Koranscholen zijn, ijverde Badschah Khan en ook deze beweging voor algemeen onderwijs. Alleen zo zou zijn volk tot vrede en tot hun rechten kunnen komen en een nieuwe toekomst kunnen opbouwen.

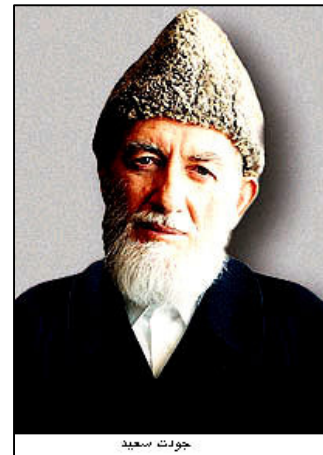
Jawdat Said uit Syrië

Met het thema ‘Een ethiek van geweldloosheid in de Islam’ gaf Muhammad Samier Murtaza wat hij noemde ‘een aanzet tot het geweldloze gedachtengoed van de Syrische geleerde Jawdat Sa’id’. Hij plaatst hem in het kader van de salafiyya als een project van vernieuwing van de islam. Hij is één van die geleerden in de

reeds lange rij van islamgeleerden die de ‘vrome voorouders in het geloof’ (al-salaf al-salih) opnieuw beter willen leren kennen en een plaats geven in de beleving van de islam. Samier Murtaza begint de lange rij van ‘zoekers naar herbronning’ in de 18de eeuw met de literaire Salafiyya, de eveneens in de 18de eeuw opgekomen reformistische Salafiyya, die de rede in overeenstemming tracht te brengen met de Koran. Bekend is ook de Ideologische Salafiyya, die in de 19de en 20ste eeuw wilde aantonen dat de islam een systeem is dat belangrijker is dan het kapitalisme en liberalisme. De Moslimbroeders situeren zich in deze stroming. Waar de voorgaande denkrichtingen geen beweging werden, bracht de laatste wel bewegingen voort. Ook is er tenslotte een laatste denkrichting, de zogenaamde ‘litteraire en politieke Salafiyya’. Zij raakte de laatste jaren zeer bekend in het Westen. Zij probeert het literaire zelfverstaan ook te verbinden met een politiek activisme. De zogenaamde Hezbollah-beweging (Hizb al Tahrir) is er een voorbeeld van. Zij ijvert voor een ‘kalifaat-staat’, waar het kalifaat (opnieuw) gesacraliseerd wordt: een revolutionair romantische bevrijdingsstrijd zal de heerschappij van God uiteindelijk nabij brengen en installeren.

Geweldloosheid in Koran

Binnen deze stromingen staat Jawdat Said met een heel eigen geweldloze herbronning van de islam. Zijn uitspraak in de Koran is: ‘Ook al strek jij je hand uit om mij te doden, ik zal mijn hand niet naar jou uitstrekken om jou te doden’. Het is een zin (ayat 28) uit de bekende passage over Kaïn en Abel in Soera Al Ma’ida (Soera 5, 27-32). Zonder dat hun namen genoemd worden richt Abel zich met deze woorden tot zijn moordlustige broer Kaïn en zweert iedere aanwending van geweld af, zelfs de zelfverdediging. Het is de sleutelzin om de centrale boodschap van de Koran te verstaan volgens Jawdat Sa’id. We kennen uit die passage vooral de zin ‘Wie iemand doodt,(...) is alsof hij de mensen gezamenlijk heeft gedood en wie iemand laat leven is alsof hij de mensen gezamenlijk heeft laten leven.’

Geweldloos tot aan de dood

Omdat de Koran hier geen namen noemt, en zij dus naamloos blijven, wil dat

volgens Sa'id zeggen dat het hier niet om een historische episode gaat, maar om een tijdloze oergeschiedenis die iets wil zeggen over het mens-zijn van alle tijden. Hij ziet hierin de ethiek van een geweldloze islam, die hij vertegenwoordigt, maar die ook als uiterste gevolgtrekking inhoudt dat men bereid is voor deze ethiek vermoord te worden. Hij geeft hierbij zelfs het recht op zelfverdediging op, zegt Muhammad Murtaza.

Andere soera's die Jawdat Sa'id aanhaalt zijn het Noach-verhaal (Soera 10: 73), het Mozes-verhaal (Soera 40: 23-27), het Jezusverhaal (Soera 3: 48-53) en het leven van Mohammed zelf, dat getekend is door zijn verblijf in Mekka en Medina.

In de praktijk was Sa'id een tegenstander van de gewapende weerstand van de Palestijnen en van Arafat in het bijzonder en van de gewelddadige stromingen in Syrië. Hij zegt daarover: 'Wie in de macht van de wapens gelooft, gelooft niet in de macht van de waarheid.'

Koran en geweld

Natuurlijk heeft men aan Said gevraagd hoe zijn interpretatie van een islamitische afstand van geweld te rijmen valt met andere oorlogszuchtige zinnen in de Koran. Said verklaart dat die tegenstrijdige uitspraken in de Koran te verklaren zijn uit het feit dat zij uit twee verschillende perioden van de godsdienststichting voortkomen, namelijk al naar gelang ze voortkomen uit de tijd vóór of na zijn vlucht vanuit Mekka naar Medina. De Mekkaanse uitspraken verschillen wel degelijk van de uitspraken in Medina. Muhammad Murtaza zegt daarbij: in Mekka, zoals blijkt uit historische getuigenissen, was alle geweld voor moslims verboden. Daaruit kunnen we leren dat een moslimminderheid in een niet islamitische maatschappij nooit geweld mag uitoefenen om haar doelstellingen door te zetten. Door hun uittocht naar Yatrib waar zij met de wil van allen samen Medina stichtten als een uitgebouwde stadstaat, verandert zich de situatie. Deze stadstaat wordt van buitenaf aangevallen met de bedoeling de bevolking terug te brengen tot hun oude heidense geloof. En dan is het volgens hem wel toegestaan om zich te verdedigen.

Sa'id kijkt dus niet alleen naar de religieuze teksten, maar ook naar de geschiedenis van de godsdienstgemeenschap om haar verhouding tegenover macht en

geweld te verklaren. Ter vergelijking met het vroege christendom, zegt Murtaza, kunnen we het volgende stellen: waar de vroeg christelijke gemeenschappen als minderheden in het Romeinse Rijk altijd opnieuw aan vervolgingen bloot stonden, en het christendom pas driehonderd jaar later staatsgodsdienst werd, slaagde de islam daarin reeds in de eerste generatie. Toen Mohammed stierf was reeds het hele Arabische schiereiland islamitisch.

Staat en geloof

Het spanningsveld tussen religieuze houding en politieke machtsaanspraken kenmerkt de islam op een heel bijzondere wijze, zo haalt Murtaza de islamdenker Reza Hajatpour aan: Er is een duidelijk verschil tussen de islam als godsdienstige institutie en als staat en de islam als geloof. De oorspronkelijke boodschap van de islam onderscheidt zich van de geïnstitutionaliseerde islam. En de oerbodschap is, volgens Jawdat Said, duidelijk zoals ze in de Koran staat: ‘God zegt tot de profeten dat Hij hen heeft gezonden omwille van zijn Barmhartigheid. Gij hebt geen andere opdracht dan Barmhartigheid.’

Barmhartige God en levensstijl

Sa'id vindt het nodig dat moslims het gebruik van geweld als een probleem moeten erkennen. Hij pleit daarom niet alleen voor verdraagzaamheid, maar ook dat ieder ijvert om uit liefde de ander zijn recht en zijn plaats te geven. Dat is volgens hem méér dan louter verdraagzaamheid. In onze levensstijl erkennen we nog te weinig dat God een barmhartige God is, zegt hij.

Geweldloze ethiek in zes punten

Hoe kan deze geweldloze ethiek in de islam omgezet worden in de praktijk ?

Daarvoor stelt Said een levensprogramma in zes punten voor.

Vooreerst moeten we ons niet alleen bezig houden met de Koran maar ook met zijn -wat we zouden nomen- ‘Sitz im Leben’ en in de geschiedenis.

Vervolgens moeten wij onderzoek blijven doen naar de pathologische aspecten van het geweld. Op de derde plaats moeten we in ons eigen hart haat in liefde omvormen zoals Soera 41: 34 het zegt: ‘En de goede daad en de slechte daad zijn niet gelijk; weer die af met iets dat beter is.’

We moeten ten vierde als moslims het pluralisme van de maatschappij aanvaarden. Ten vijfde moeten we daarvoor een islamitische structuur van geweldloosheid en pluralisme tot stand brengen.

En tenslotte moeten we om vergeving vragen voor elk handelen dat niet geïnspireerd is door het handelen van de Profeet. Want in ieder mens ligt een goddelijke kiem die hem in staat stelt om op geweldloze wijze weerstand te bieden.

In dat verband haalde Murtaza het voorbeeld aan van Palestijnse dorpsbewoners die zich op de ideeën en praktijkvoorstellen van Jawdat Sa'id beroepen en geweldloos weerstand bieden aan de Israëliëse bezettingsinitiatieven in hun dorp.

Publicaties

Jawdat Sa'id, geboren in 1931 in Quneitra op de Golanhoogte, leeft nu teruggetrokken in het dorp Ber Ajam, dicht bij zijn geboortestad, die na 6 jaar Israëliëse bezetting aan Syrië werd teruggegeven. Uit protest tegen de Israëliëse bezetting is Quneitra niet heropgebouwd en een ruïnestad gebleven. Zijn boek *The Doctrine of the First Son of Adam*, 1964, in Arabisch en Engels uitgegeven, dat de grondslag vormt van zijn denken, schreef hij na een verblijf in Egypte, waar hij kennismakte met de Moslimbroeders en na een eerste gevangenschap. In één van zijn latere boeken, *Be as Adam's son*, in 1996 alleen in het Arabisch uitgegeven, gaat hij discussies aan over zijn zoektocht naar geweldloosheid, geschiedenis en taalgebruik in de Koran, over wetenschap en kennis, over kennis als macht en het profetisch concept voor maatschappijverandering, over de jihâd en de twee wegen om de Koran te lezen. Heel zijn leven en zijn boeken zijn getekend door een zoektocht naar een geweldloze islam, waarin hij in gesprek gaat met instituties als de U.N.O. en de Europese Unie en belangrijke Westerse en Arabische tijdgenoten.

***Sulha*- Verzoening**

Sulha, zo zei advocaat Holger-C. Rohne, is een vorm voor het bijleggen van conflicten in het Nabije Oosten. Hij was o.m. werkzaam in teams voor conflictbemiddeling in Palestina. Het is een alternatief voor de vroegere vaak heersende bloedwraak. Het diende en dient een conflictregeling bij bedoeïenenstammen in de woestijn en werd later door de islam overgenomen. Op de eerste plaats wordt het model gebruikt om familietwisten om te lossen. Tegenwoordig wordt het ook

gebruikt tussen volken en bevolkingsgroepen. Kritische stemmen zeggen dat het een gevaar kan betekenen voor onstabiele gemeenschappen en maatschappijen. Het gaat namelijk terug op verouderde maatschappijvormen. Het komt bovendien dikwijls in aanraking met mensenrechten en met rechtstaatkundige grondwetten, omdat die zich baseren op democratische afspraken. Toch geeft het model kansen voor inspiratie om op geweldloze wijze met conflicten om te gaan.

Islamitische vredeswerkers in Duitsland

Meerdere Islamitische activisten in het Vredeswerk, thans woonachtig in Duitsland namen deel aan het congres en wisselden ideeën uit met alle deelnemers/sters in de werkgroepen. Zo was er Mevrouw **Sayad Mahmoed**, een Iraakse vredesactiviste, die o.m. werkzaam is in Pax Christi – Duitsland, in Dresden woont en daar vredeswerk doet. Zij erkende dat het voornamelijk gevormde moslims zijn die met de islamitisch-christelijke dialoog en het vredeswerk bezig zijn. Maar zij vond dat het haar opdracht was om als gevormde moslima meer vooraan te staan in het vredeswerk.

Tarek Abdelalem, als Irakees werkzaam in de niet-gouvernementele organisatie *Islamic Relief Deutschland* in Keulen, getuigde hoe hun hulpverlening, alhoewel islamitisch van inspiratie, niet godsdienstgebonden is en alle mensen in nood humanitair helpt.

Mahdi Isfahani, anthropoloog van Iraanse afkomst, schetste een beeld van de geweldloosheid in de sji'a. Uitgaande van de kerngedachte in de sji'a 'wij hebben naar hen (de profeten) een boek neergesonden waarin de vermaning voor jullie staat' (Soera 21: 10) stelde hij de vraag die in het vers er op volgt 'hebben jullie er dan geen begrip voor gehad?' Hij benadrukte hoe geweldloosheid in de sji'a verbonden is met de zoektocht naar de volmaakte mens die de gerechtigheid nastreeft voor alle mensen. Het is Gods bedoeling dat de mens uiteindelijk 'genadig' wordt voor zijn medemensen zoals God genadig is voor medemensen, en zoals de profeet dat heeft voorgeleefd.

Bashir Ahmad Dultz, imam en Libiër, vluchtte jaren geleden voor Kadhafi en woont sindsdien in Duitsland. Hij vertelde hoe hij met enkele landgenoten inder tijd geweldloos weerstand bood aan Kadhafi, maar hoe ze moesten vluchten. Hij is lid van het *United Religions Initiative*, waarin basisgroepen er naar streven om met alle godsdiensten in vrede samen te leven.

Nawoord:

De verbazing van de aanwezige christenen

In de media zijn vele voorbeelden en initiatieven van geweldloze inzet uit moslim kringen onbekend. Daarom verbaasden zich de aanwezige christenen over wat zij vernamen en wisselden heel sterk uit met de aanwezige ervaringsdeskundigen over islamitische geweldloze weerbaarheid in woord en daad in verschillende moslim kringen en hartlanden van de islam. In de interreligieuze dialoog van christenen en moslims zijn zij als vele lichtjes die wegen van geweldloze weerbaarheid aanwijzen. Het wordt in de toekomst belangrijk dat zij steeds meer met elkaar in contact komen en gemeenzame wegen zoeken. Het was goed dat de Evangelische Akademie im Reinland in Bonn daarvoor een forum gaf. Wij proberen in dit nummer ook aan dit forum een gezicht te geven. Want in het Nederlandse taalgebied – Nederland en Vlaanderen – zijn deze initiatieven en modellen, zoals in Duitsland, dikwijls in media weinig bekend.- Simon Lambregs.

De kracht om door te gaan

Na een Bachelor te hebben gehaald in Geschiedenis en daarna ook in Religiestudies is Harmke Bons haar studie Master Conflicts, Territories and Identities aan het afronden aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Ze is geïnteresseerd in religie en geschiedenis, maar wil haar kennis ook toe kunnen passen. Daarom past conflictstudies erg goed bij haar. Ze is vooral geïnteresseerd in de periode na het conflict waarbij de samenleving weer opgebouwd moet worden en vertrouwen moet groeien tussen de verschillende groepen betrokken bij het conflict.

De kracht om door te gaan

Afgelopen mei ben ik met tien andere jongeren en twee begeleiders op reis geweest naar Israël en de Palestijnse gebieden. Het doel van de reis, georganiseerd door *Together*, was om het menselijke gezicht achter het conflict te leren kennen. Dit deden we door mensen te ontmoeten aan beide

kanten van het conflict en hun verhaal te horen. Eén van deze ontmoetingen was met de familie Nasser. Wij reden met ons busje Bethlehem uit over een grote weg. Op een gegeven moment namen we een afslag en al snel moesten wij het busje uit. De weg was namelijk geblokkeerd door grote rotsblokken. De jongens die met ons mee waren, van het Arab Educational Institute (AEI), vertelden ons dat dit de toegangsweg was naar de boerderij, ook wel bekend als de Tent of Nations. Het Israëliësch leger had deze stenen op

de weg gelegd, zodat de familie via de weg niet met auto's de boerderij kon verlaten. We liepen tussen de rotsblokken door richting de poort van de boerderij.

De boerderij van de familie Nasser ligt op een heuvel ongeveer tien minuten buiten Bethlehem. Op de omringende heuvels staan allemaal joodse nederzettingen. Eigenlijk is het ook de bedoeling dat er een nederzetting komt om de heuvel van de familie Nasser, maar er is een probleem. De familie Nasser heeft namelijk eigendomspapieren voor de boerderij, uit de Ottomaanse, Britse en Jordaanse periode. Zij kunnen dus bewijzen dat het land al honderd jaar in hun bezit is en hen niet zomaar ontnomen kan worden. Ze hebben dan ook in 1991 een rechtzaak aangespannen om hun land te behouden en deze loopt nog steeds.

Wij worden rondgeleid door één van de broers, Daher. Hij is degene die het werk op de boerderij doet. Op de boerderij verbouwen ze van alles, bijvoorbeeld olijven en amandelen. Dat is niet makkelijk want ze hebben geen toegang tot basis voorzieningen. Ze zijn afgesloten van het waternetwerk, dus vangen ze nu regenwater op in grote ondergrondse ruimtes. Ze zijn ook niet aangesloten op het elektriciteitsnetwerk. Sinds kort hebben ze zonnepanelen, waardoor ze wel licht en zelfs draadloos internet hebben. Ze mogen ook niks bouwen, want ze krijgen geen bouwvergunning. Zelfs de tenten voor de vrijwilligers kunnen elk moment

door soldaten afgebroken worden. Daarom zijn er verschillende grotten waar de familieleden kunnen wonen, onder de grond.

Een andere broer, Daoud, vertelt ons meer over het verhaal van zijn familie. Hij heeft de PR op zich genomen. Hij heeft het meeste contact met buitenlandse groepen die de boerderij bezoeken en hij gaat ook vaak naar het buitenland. Hoe meer mensen weten van het bestaan van de Tent of Nations, hoe groter de kans dat ze door kunnen gaan met hun geweldloos verzet. Want dat is wat ze aan het doen zijn. Ze proberen via officiële wegen het onteigenen van hun land tegen te gaan. Dit doen ze via rechtszaken, maar tot nu toe heeft het nog weinig succes gehad. Nog steeds is hun land in gevaar en moeten er constant familieleden aanwezig zijn. Als ze er niet zijn, kan Israël namelijk makkelijker het land afpakken.

Daoud vertelt dat het voorkomt dat er bulldozers komen om de olijfbomen kapot te maken. Zij proberen het dan zo snel mogelijk te stoppen, maar vaak is er al veel schade. Vooral met olijfbomen heeft dit grote gevolgen, omdat het ongeveer tien jaar duurt voordat een olijfboom vrucht gaat dragen. Zij kunnen dus wel nieuwe bomen planten, maar het duurt erg lang voordat ze er van kunnen profiteren.

We vragen Daoud hoe zijn familie het volhoudt. In wezen worden ze weggepest. Door de familie af te sluiten van voorzieningen en een toegangsweg wordt hun het leven erg moeilijk gemaakt. Daoud zegt dat het inderdaad moeilijk is om door te zetten. Maar op het moment dat het moeilijk wordt proberen ze dat in iets positiefs te kanaliseren. De familie Nasser is een christelijke familie en zij vinden het erg belangrijk dat er goede contacten zijn tussen Palestijnse christenen en moslims. Zij organiseren bijvoorbeeld jeugdkampen in de zomer. Hier komen zowel christelijke als islamitische kinderen naar toe. Vaak gaan ze creatieve din-

gen doen zoals muurschilderingen maken. Daoud zegt dat deze positieve dingen hoop geven om door te gaan.

Voor ons was dit een hele inspirerende ontmoeting. Deze familie heeft besloten niet bij de pakken neer te gaan zitten en maar gewoon te accepteren wat er gebeurt. Ook worden ze niet boos of agressief. Ze proberen via rechtbanken hun gelijk te halen en ondertussen proberen ze iets moois te doen voor de mensen in hun omgeving. Natuurlijk is wat ze doen uit nood geboren en hebben ze ook eigenlijk nergens om heen te gaan als ze hun boerderij moeten verlaten (verhuizen naar één van de overvolle vluchtelingenkampen?). Toch is de manier waarop zij iets negatiefs om weten te zetten in iets positiefs heel bijzonder.

Na het bezoek aan de boerderij van de familie Nasser hebben we jongeren ontmoet die deel uit maken van het Youth Program van het Arab Educational Institute in Bethlehem. Twee jongens waren al met ons meegegaan naar de Tent of Nations,

maar in het gebouw van het AEI ontmoette we er nog meer. Het AEI zet zich in voor de zwakkere groepen in de maatschappij: jongeren en vrouwen. Jongeren zijn de toekomst, maar Palestijnse jongeren hebben over het algemeen weinig te verwachten van hun toekomst. Dat leidt er al snel toe dat ze zich gaan afzetten tegen hun omgeving en alleen oplossingen zien in geweld. Het AEI probeert een alternatief te bieden voor deze jongeren, om op een vreedzame wijze zich te verzetten

tegen de bezetting. Vrouwen hebben traditioneel gezien een andere positie dan mannen, namelijk meer gericht op het gezin. Het AEI werkt met ze om hun eigen kracht te ontdekken en om te kijken hoe zij kunnen bijdragen aan een vreedzame oplossing.

Aan de projecten van het AEI doen zowel moslims als christenen mee. Hier is ook aandacht voor, bijvoorbeeld in de gesprekskringen. Als het bijvoorbeeld gaat over vreedzaam verzet, worden er teksten uit zowel de Bijbel als de Koran ge-

zocht die dit ondersteunen. Op die manier probeert het AEI te laten zien dat er veel overeenkomsten zijn tussen de verschillende groepen. Door elkaar beter te leren kennen ontstaat er meer kennis en daardoor ook meer begrip voor elkaars religie en cultuur. Niet alleen wordt dit gedaan met Palestijnen onderling, maar er wordt ook gekeken welke overeenkomsten er zijn met Joodse Israëli's die werken aan een vreedzame oplossing van het conflict.

De ontmoeting met deze jongeren was heel bijzonder. Dit waren jongens en meisjes die ongeveer even oud waren als wij. Maar hun toekomst zag er helemaal niet hetzelfde uit als die van ons. Wij houden ons vooral bezig met wat we gaan studeren, of we op kamers zullen gaan, of we nu het crisis is nog wel een baan kunnen krijgen. Voor een deel maken de Palestijnse jongeren zich hier ook druk om, maar voor hen is de situatie veel problematischer. Ze kunnen misschien wel gaan studeren, maar dan? Als wij denken dat het nu moeilijk is om hier een baan te krijgen, is het daar praktisch onmogelijk. Door de bouw van de muur tussen Israël en de Palestijnse gebieden is het veel moeilijker geworden om een baan in Israël te krijgen, wat de mogelijkheden fors vermindert. Het land verlaten is erg moeilijk omdat veel jongeren geen papieren hebben omdat ze niet in een erkend land wonen. En als ze het land kunnen verlaten, wie past er dan op hun familie? Er is geen sociaal vangnet zoals in Nederland met uitkeringen en pensioenen. Dus als ze het land verlaten, laten ze hun familie aan hun lot over.

Deze uitzichtloosheid is niet alleen het geval aan Palestijnse kant. Wij hebben ook met Israëli'se jongeren gesproken. Een Palestijnse Israëliër vertelde dat het voor hem ontzettend moeilijk was om een baan te krijgen. Hij mocht niet in dienst als Palestijn, dus veel voordelen die daaraan vast hangen zoals een betaalde opleiding en dergelijke kreeg hij niet. Een andere jongere vertelde dat hij wel joods was, maar absoluut niet in dienst wilde. Om niet in dienst te hoeven moest hij zich gek laten verklaren. Hij zei dat dit zijn mogelijkheden flink zou beperken. Ten eerste was hij officieel gek verklaard en ten tweede wordt er sowieso al met argwaan gekeken naar iedereen die niet in dienst is geweest. Hij moest hier vóór zijn achttiende verjaardag over nadenken en het zal de rest van zijn leven gevolgen hebben.

Deze jongeren werkten nu samen in een project van Sadaka Reut, een organisatie

die actief is rond Tel Aviv. De organisatie brengt Palestijnse en Joodse jongeren samen om een bijdrage te leveren aan hun samenleving, bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk. Veel van deze jongeren hadden nog nooit eerder contact gehad met jongeren van de andere groep. Ze vonden elkaar in een gemeenschappelijk doel om een vreedzame samenleving te bouwen. Op deze manier kunnen ze elkaar, elkaars cultuur en achtergronden leren kennen.

Tijdens onze reis hebben we veel mensen ontmoet. Eigenlijk waren dit allemaal mensen die op zoek waren naar een vreedzame manier om een oplossing te vinden. Wat we ook vaak hoorden was dat er vooral een probleem was van gebrek aan kennis en informatie. Een Joodse ex-militair die ons rondleidde door Hebron zei dat hij deze rondleidingen deed omdat hij ervan overtuigd was dat als mensen zouden weten wat er daar gebeurde, het direct zou stoppen. Zolang mensen niet weten wat er gebeurt of wat voor mensen eigenlijk aan de andere kant van die muur wonen, zal er weinig veranderen. De ex-militair werd door zijn acties verstoet door zijn familie, maar ging er toch mee door omdat dit zijn manier was om goed te maken wat hij gedaan had tijdens zijn dienstitijd.

In zowel Israël als Palestina zijn er mensen die vrede willen en zich daarvoor op een vreedzame manier inzetten. Maar contact tussen beide partijen is moeilijk, vooral tussen mensen in Israël en mensen op de Westelijke Jordaanoever. Palestijnen krijgen nauwelijks een visum om Israël in te reizen en Israëli's mogen de Palestijnse gebieden niet in omdat dat, volgens de Israëlische overheid, een gevaar is voor hun veiligheid. Aan beide kanten zijn verhalen van schrijnend menselijke leed. Palestijnen worden zonder reden maanden, soms wel jarenlang gevangengenomen en gemarteld. Israëli's zijn constant bang voor een nieuwe aanslag. Een man in Tel Aviv, een stad waar je bijna niet door hebt dat er een conflict is, vertelde ons dat de kamer van zijn dochtertje hun beveiligde kamer is. Het is bestand tegen allerlei soorten aanvallen, ook nucleaire. Om op die manier te leven is niet voor te stellen voor mij, iemand die gewend is om in Nederland te wonen. Ik heb geen oorlog meegemaakt, zelfs de Koude Oorlog niet. Ik heb geen reden om mij onveilig te voelen. Ik kan vrij dromen over de toekomst, de mogelijkheden zijn bijna eindeloos.

Maar dit beeld was niet hetgeen wat overheerste toen we weer naar huis gingen.

Wat overheerste was de enorme kracht van de mensen die we ontmoet hadden. Het doorzettingsvermogen van mensen zoals Daoud, de moed van de ex-militair in Hebron en de jongen die besloot zichzelf gek te laten verklaren om niet in dienst te hoeven, de vrolijkheid van de jongeren in Bethlehem. Zij lieten zich niet klein maken, maar zochten juist andere mensen op die hun idealen ook hadden. Zij bouwen bruggen tussen religie, cultuur en achtergrond en werken naar hun vreedzame toekomst voor alle mensen in Israël en de Palestijnse gebieden, wat die dan ook moge zijn.

Palestijnse vrouwen in Bethlehem

In Bethlehem hangen sinds kort allerlei posters met verhalen op de muur. De muur, die volgens Israël is gebouwd om veiligheidsredenen, slingert in de praktijk door Bethlehem heen en staat op de meeste plaatsen niet op de grens tus-

sen Israël en de Westbank maar trekt een gedeelte van de Westbank bij Israël. De muur zorgt ervoor dat veel Palestijnen zijn afgescheiden van hun werk in Oost-Jeruzalem, van hun familie, van hun waterbronnen, van hun heilige plaatsen. De muur is zo gebouwd in 2005 dat Rachel's graf niet meer te bereiken is vanuit Bethlehem. Het graf is geannexeerd binnen de grenzen van de gemeente Jeruzalem.

Deze posters vertellen het verhaal van een aantal Palestijnse vrouwen in Bethlehem. Deze verhalen vertellen van onderdrukking, maar ook van 'soemoed' (standvastigheid en volharding), innerlijke kracht en culturele identiteit. Ze laten ook de impact van Muur zien en het gedrag van Israelische soldaten bij de check-points. Verder zijn er nog enkele getuigenissen van 1948, de Intifada en van het beleg van Bethlehem.

Verwoesting van een huis

“Op een dag ging ik samen met enkele studenten uit Frankrijk naar het dorpje Al-Walajah, ten westen van Bethlehem. We gingen daar op be-

zoek bij families van wie de huizen verwoest waren door Israëlische soldaten. Toen we bij een klein huisje kwamen, zag ik een grote hoop puin van wat oorspronkelijk een groot huis was geweest. De vader en moeder verwelkomden ons, en de studenten begonnen vragen te stellen. Het huis kwam me heel bekend voor... en toen ontdekte ik plotseling dat de moeder één van mijn studenten was die ik had lesgegeven in Bethlehem. Arme Shiham! Ze vertelde ons dat haar huis twee keer in één jaar was gebulldozerd, maar weer was opgebouwd door het Israëliësch Comité tegen Huisverwoestingen (ICAHD).” - Jala uit Beit Sahour

We zijn onder nul terecht gekomen

“De muur heeft onze economische situatie op een verschrikkelijke manier beïnvloed. Zoals we in het Arabisch zeggen: ‘We zijn onder nul terecht gekomen’. Mijn broer en zijn vrouw hadden een drogisterij en een andere winkel in Bethlehem. In totaal werken 23 mensen voor hen; 23 families hadden dus een inkomen. Maar omdat de winkels zo dicht bij de muur waren, en de inwoners van Bethlehem het eng vinden om daar dichtbij te komen, zijn de winkels gesloten en zijn de medewerkers nu werkloos.” - Melvina, Bethlehem

Ik ga langzaam dood

“Mijn hele leven was gericht op Jeruzalem, ik was er dagelijks. Ik werkte op een school in Oost-Jeruzalem en al mijn vrienden wonen daar. Ik huurde er zelfs een flat, maar mocht er niet blijven wonen van de Israëlische autoriteiten, omdat ik geen Jeruzalem Identiteitskaart heb. Nu kan ik niet meer naar Jeruzalem. De muur staat tussen mij en mijn kerk, tussen mij en mijn vrienden, tussen mij en mijn leven in Oost-Jeruzalem. Hier in Bethlehem voel ik me alsof ik in een gevangenis zit. Ik ga langzaam dood.” - Antoinette, Bethlehem

Ein Karem

“Ik ben in 1934 in Ein Karem geboren. Mijn grootmoeder is daar ook geboren. Ein Karem is een heel oud dorp waar moslims en christenen altijd vreedzaam samen leefden. Het sionistische leger kwam in 1948 naar het dorp en gebruikte geweld. Wij waren gedwongen te vluchten, want het was te gevaarlijk om te blijven. Ik was toen 13 jaar oud. Eenmaal ben ik nog terug geweest naar het dorp. We konden echter niet terug naar ons huis omdat er nu Israëliërs wonen. Mijn

moeder wilde graag ons huis zien, onze meubels, onze kleren, onze andere bezittingen, maar de Israëliërs lieten dit niet toe. Zij deden de deur op slot”.

– Rose, Ein Karem

Ik ben standvastig

Ik ben raadslid in de stad. Thuis werk ik hard: ik doe mijn huishoudelijke taken, zoals koken, en ik zorg voor mijn man en kinderen. Daarnaast werk ik om de kost te verdienen. Ik probeer ook vrijwilligerswerk te doen en deel te nemen aan sociale activiteiten. Mijn vrienden en familieleden sterken mij in mijn ‘soemoed’ (= standvastigheid), en moedigen mij aan om, als vrouw, actief te zijn op het gebied van vredesopbouwwerk, van samenleven van christenen en moslims en van interreligieuze en interculturele communicatievaardigheden.

- Fayza, Doha, ten zuiden van Bethlehem.

Muziek

“De muur naast mijn huis verdeelt mensen. Muziek brengt mensen samen. Ik ben muzieklerares, en ik weet dat alle mensen kunnen genieten van de taal van muziek. Muziek geeft mijn leerlingen vreugde en leven. Bij die leerlingen waren ook een nichtje en neefje van mij. Mijn neef is een uitstekend pianist geworden. Ik heb eens een nationaal lied op muziek gezet, toen ik les gaf op een school in Beit Sahour. De bezetting verbood het lied. Stel je voor!” - Rana, Beit Jala

Brood bakken

In het vluchtelingenkamp van Jahazon , ten noorden van Hamadiah, hadden de Israëlische militairen de toevoer van gas en elektriciteit afgesloten tijdens de avondklok. Toen het hout op was, maakten de vrouwen een gezamenlijk vuur, dat brandend werd gehouden met oude schoenen en vodden. Toen kwamen de soldaten, ze doofden het vuur en gooiden het deeg weg, maar de vrouwen kwamen in verzet en riepen: ‘Ga maar naar jullie leiders en vertel hun: ‘wat jullie ook doen, wat voor beperkingen jullie ons ook opleggen, we zullen niet accepteren dat onze kinderen honger lijden. We vinden wel een manier om brood te bakken; al jullie pogingen om onze moed te breken zullen mislukken. Wat God heeft geschapen, kan niemand kapot maken! Uit: Jean Zatu, ‘ Bezetting en geweldloosheid’ in ‘Een Palestijnse vrouw spreekt’.

De baby en de soldaten

Israëlische soldaten waren een man aan het slaan in een drukke straat. Van alle kanten kwamen mensen op het schouwspel af. Plotseling kwam een vrouw met een baby op de man af en schreeuwde: ‘Waarom moet jij altijd problemen maken en naar demonstraties toe gaan! Ik heb er genoeg van! Pak hier dat kind van jou! Ik wil je nooit meer zien!’ Ze legde de baby in de handen van de man en rende weg. De soldaten raakten in verwarring en liepen weg. Toen het weer rustig was, gaf de man de baby terug aan de vrouw. Zij hadden elkaar daarvoor nooit gezien!
- Gebeurd in Nabloes, tijdens de eerste Intifada, begin jaren 1980.

Seksuele intimidatie

“Wij vrouwen zijn bij de controleposten kwetsbaarder dan mannen. Als ik bij het checkpoint kom, voel ik me niet op mijn gemak. Meisjes worden verbaal beledigd en seksueel geïntimideerd. Het hangt af van de groep soldaten bij het checkpoint. Ik werk vaak op onregelmatige tijden en soms laten ze me ’s nachts door, naar huis, en soms niet. Ze vernederen me. Door al deze vervelende ervaringen kom je op een punt dat je je te depressief voelt om de deur uit te gaan. Je voelt je bijna genooddaakt om niet naar je werk te gaan, als je bedenkt dat je weer geraakt zult worden door de beledigende woorden van de soldaten. Onze tradities laten dit soort gedrag niet toe.”

- Maysa, Doha, ten zuiden van Bethlehem

Belastingopstand

Tijdens de eerste Intifada hadden de bewoners van Beit Sahour heel wat verbale confrontaties met Israëlische soldaten. De mensen hadden een ‘Belastingopstand’ georganiseerd naar het voorbeeld van de Amerikaanse Burgeroorlog: ‘No taxation without representation’ (Geen belastingen zonder vertegenwoordiging). Ze weigerden om belasting te betalen en na enkele weken kwam het Israëlische leger naar alle huizen, een voor een, om de huisraad in beslag te nemen. Nadat hun huizen waren leeggehaald, zeiden sommige vrouwen van Beit Sahour: ‘Blijf toch alsjeblief, jullie vergeten nog iets. Jullie kunnen toch niet weggaan zonder mijn gordijnen!’ - Rana, Beit Sahour

Nieuw huis, oude stenen

Oem Mohammed woonde in een kleine kamer in het dorp Wallajeh. Ze was in haar jeugd gevlucht en had altijd gebrek aan privacy gehad en daarom was het voor haar altijd een droom om een huis te bouwen. Toen ze het erover had met haar man, zei hij: ‘Dat is te duur’. Oem Mohammed zei toen: ‘We zouden de stenen van de overblijfselen van ons huis dat in 1948 is verwoest, kunnen gebruiken’. Toen zei haar man weer: “Maar onze kleinkinderen gaan op een dag daar terug en dan moeten ze kunnen terugdenken aan ons huis en aan wat wij hebben meegemaakt’. Ze zei: “Daar ben ik het wel mee eens, maar we hoeven niet alle stenen mee te nemen”. Enige tijd verliep en toen stemde haar man ermee in, alhoewel hij wist dat het gevaarlijk zou zijn. Ondanks de Israëliische patrouilles slaagden die twee mensen erin om stenen te vervoeren op de rug van hun ezel om daarmee hun nieuwe huis te bouwen.

Later zat Oem Mohammed altijd heel trots aan haar kinderen het verhaal van hun huis te vertellen. Zij vroeg hun ook altijd om te blijven vechten voor hun recht op terugkeer. - Oem Ahmed, Bethlehem

Elkaar bereiken

De Muur lijkt ons te willen zeggen: ‘Ga hier weg!’ Hij wil intimideren. Als je van het checkpoint naar Gilo gaat, kun je al het land zien dat is ingenomen voor de bouw van de muur, en het land waar we niet meer kunnen komen. Sommige stukken van dat land waren eigendom van mijn grootouders.

Ondanks dit alles moeten we ons blijven verzetten. Doorgaan met ons dagelijks leven is een vorm van verzet. Een voorbeeld van verzet is ook om iedere dag naar het Huis van de soemoedverhalen te komen. De Israëliërs willen onze levens stoppen door ons eruit te drijven. We kunnen ons verzetten door iedere actie van leven, en iedere activiteit helpt, want activiteiten zorgen ervoor dat mensen hier willen blijven. Je kunt een concert of een andere culturele activiteit organiseren. Op deze manier kunnen we contact krijgen met de wereld en de wereld kan contact maken met ons. - Ghada, uit Bethlehem

De duif

“Er was een kleine jongen die zijn speelgoed vasthield, een duif. Hij speelde er vaak mee. Op een dag droomde hij al spelend van een andere wereld waarin hij

kon praten over zijn speelgoed en zijn hobby's, dingen waar hij belangstelling voor had en over zijn dromen, in plaats van te praten over geweren, bloed en doodslag. Een wereld waarin hij kon rennen en spelen met zijn vrienden. In die wereld was er geen oorlog, geen tanks, geen raketten, en geen beschietingen en bombardementen. Een wereld van vrede. Maar een kogel, een lelijke kogel kwam als een dief en drong in zijn hart. Hij nam zijn ziel en zijn droom weg. Zijn duif zat naast hem, vlak naast zijn bewegingsloze lichaam. En hij herinnerde zich de droom van de jongen en kwam in actie en vloog weg. Hij had besloten om die droom aan de wereld te vertellen. En hij had ook besloten om deze droom werkelijkheid te maken. - Jennifer, Jumana, Rasha en Nisreen, 16 jaar

Thuis kunst maken

“Ik ben leraar in Bethlehem en woon dicht bij de Geboortekerk. Tijdens de invasie van Bethlehem, in 2002, riep het Israëlische leger een uitgaansverbod van 40 dagen uit. Soldaten namen het huis in bezit. Zeven leden van ons gezin werden in een kamer opgesloten, onder wie mijn zieke grootmoeder en twee kinderen. Het huis werd een gevangenis.

Om de gedachten van de kinderen af te leiden van de soldaten en het schieten, bracht ik de kinderen ertoe om op de muren te tekenen en ik moedigde ze aan om liedjes te zingen, terwijl ik hun verzekerde dat de soldaten weer gauw weg zouden gaan en dat dit hun huis was wat er ook gebeurde”. - Samia, Bethlehem

Op weg naar huis

Toen de Palestijnen in 1948 uit hun huizen waren verdreven, probeerden sommigen van hen via omwegen terug te gaan. Veel van de mensen die dit probeerden werden neergeschoten. Een van hen was Al-Haj Abed Rahman. Hij liet zijn zwangere vrouw en twee hongerige kinderen achter om terug te gaan naar zijn huis om eten voor hen te halen. Toen hij tegenover zijn oude huis aankwam ontplofte er een Israëlische mijn en hij was op slag dood. Zijn arme vrouw was, na uren wachten zo bezorgd dat ze besloot haar man te gaan zoeken. Op weg naar haar huis zagen de Israëlische soldaten haar en schoten haar in de arm. Ze bleef urenlang bloeden totdat ze overleed; ze liet twee wezen achter.

- Oem Ahmed, Bethlehem

Het Muurmuseum is een project van het Arab Educational Institute in Bethlehem, één van de partnerorganisaties van Kerk in Actie. De meeste teksten zijn vertaald door Gerda Versteegden. Voor de teksten zie:

http://www.aeicenter.org/index.php?option=com_content&view=article&id=152:wall-museum&catid=42:front-page

De gemeenschappelijke God en de strijd tegen extremisme

In Begrip 3/2012 (bl.142-144) bespraken we het boek van Miroslav Volf: *Allah. Het antwoord van een christen*. Hier volgt een samenvatting van de epiloog bl. 262-273, die als titel heeft: *Hoe gaat het in de praktijk: de strijd tegen het extremisme*.

Kan men extremisme bestrijden met 'de macht van wapens' of 'met de macht van ideeën'? Aangezien extremisme veel oorzaken heeft, is er niet één oplossing om het te bestrijden. Maar Volf wijst alle militaire middelen tegen extremisme af. Deze kunnen nooit deel uitmaken van een rechtvaardige oorlog vanwege preventief geweld en het negeren van de onschendbaarheid van burgers. Tot de diverse alternatieve benadering op meerdere fronten hoort een theologische benadering,

een visie hoe christenen met moslims moeten omgaan. Want extremisme aan de ene kant roept extremisme aan de andere kant op.

Hoe kan men invloed hebben op de omgeving waarin extremisme opbloeit? Volf geeft tien manieren aan maar is zich bewust dat er ook andere positieve benaderingen mogelijk zijn.

1 Een gesprek over de waarheid

Bij botsende waarheidsaanspraken kunnen gelovigen op de vuist gaan. Maar tegenspraak kan ook uitnodigen tot een openbaar, respectvol debat over deze waarheidsaanspraken. Erkennen dat niemand de waarheid in pacht heeft, is een vorm van tegengif tegen religieus gemotiveerd of gerechtvaardigd geweld.

2 Erkenning van het feit dat we dezelfde God hebben

Als christenen en moslims elk hun eigen god zouden aanbidden, dan zou de ene groep uit afgodendienaren bestaan en de andere groep zou de ware God aanbidden. Ze gaan dan ook verschillende hoogste waarden kennen. Als ze dezelfde God hebben, zullen hun hoogste waarden ook meer overeenkomen. In een dergelijk gemeenschappelijk ethisch kader, is er ruimte om te discussiëren. (hoofdstuk 4 en 5)

3 De overtuiging dat God liefdevol en rechtvaardig is.

Als God boosaardig is en irrationeel vanwege grillen waaraan men moet gehoorzamen, dan is dat schadelijk voor de onderlinge relatie en kan dit het extremisme versterken. Maar als beide groepen geloven dat God liefdevol is tegenover alle mensen en rechtvaardig, dan kunnen en moeten er bruggen gebouwd worden. Als liefde en rechtvaardigheid hoogste waarden zijn, moet alles wat de mens doet aan deze waarden worden afgemeten. (hoofdstuk 5, 8, 9)

4 Zich houden aan het gebod om de naaste lief te hebben.

Als God de gelovigen gebiedt om alle ongelovigen te haten en alleen medegelovigen lief te hebben, dan wordt het extremisme religieus goedgekeurd en bevestigd. Maar als God de gelovigen opdraagt om alle medemensen, ongeacht hun geloof of overtuiging, lief te hebben, dan heeft ieder sterke religieuze redenen om extremisme te bestrijden en te werken aan liefdevolle relaties tussen mensen van alle godsdiensten. Hoe religieuzer, hoe minder extremistisch. (hoofdstuk 5 en 6)

5 Een gezond besef van ontzag voor God.

De meeste religieus extremisten strijden voor hun zaak in de naam van God. Ze maken Gods zaak tot hun eigen zaak. Geen god dan God. Moslims en christenen geloven dat. God is dus belangrijker dan de eigen gemeenschap of de eigen politieke visie. Elke strijd die niet met liefde en rechtvaardigheid overeenstemt, zal men moeten afwijzen. (hoofdstuk 13)

6 Stellingname tegen onrechtvaardigheid.

Echte of veronderstelde onrechtvaardigheid is een van de oorzaken van extremisme. Als we geloven dat God rechtvaardig is, moet iedereen rechtvaardig be-

handeld worden en moeten we ontdekken wat rechtvaardig is voor ieder in een concrete situatie. (hoofdstuk 6 en 12)

7 Stellingname tegen vooroordelen.

Vooroordelen over en demonisering van anderen voeden het extremisme en zijn vormen van onrechtvaardigheid. Liefde vraagt inzet om de waarheid over anderen te leren kennen, om hun motieven en aspiraties te begrijpen. Men moet ook de waarheid over zichzelf durven leren kennen en de eigen relatie met anderen beter begrijpen. (hoofdstuk 11)

8 Stellingname tegen dwang in religieuze aangelegenheden.

Naast liefde houdt in dat anderen vrij hun godsdienst kunnen kiezen. Echte of veronderstelde ‘dwang in de godsdienst’ in islamitische landen kan leiden tot christelijk extremisme. Vrijheid om je overtuiging in het openbaar tot uiting te brengen, om godsdienst ook in het openbaar te praktiseren, om van godsdienst te veranderen, zou helpen om christelijk en islamitisch extremisme te verminderen. (hoofdstuk 11)

9 Stellingname tegen gebrek aan respect.

De film Submission van Hirsi Ali en de Deense cartoons deden extremisme op-laaieren. Moslims voelden zich beledigd in hun heilige symbolen. Respect en wellevendheid blijven nodig, ook als men het niet eens is met iemand. (hoofdstuk 1 en 13)

10 Stellingname tegen politieke uitsluiting.

Als mensen hun ideeën of grieven niet op legitiem wijze kunnen uiten, dreigt extremisme. In een wereld waar we van elkaar afhankelijk zijn, vereist toewijding aan de ene God pluralistische politieke instituten, Hierin moet de stem van iedere religieuze groep gehoord worden. De staat moet onpartijdig staan tegenover alle overkoepelende visies op het leven (hoofdstuk 12)

De voornaamste teneur van alle tien suggesties is: “De stelling dat christenen en moslims, ondanks alle belangrijke en onuitwisbare verschillen, een gemeenschappelijke en op gelijke wijze opgevatte God hebben ontnemt alle legitimiteit aan een religieus gemotiveerde vorm van geweld tussen hen en levert motieven

om belangstelling te hebben voor anderen en om een intensief blijvend gesprek aan te gaan over de vraag wat in het algemeen belang is van de ene wereld waar in we samen wonen”. – samenvatting door P. Reesink

Religieus leiderschap en gewelddadig conflict

Het verhaal van Imam Muhammad Ashafa en James Wuye
door Lucien van Liere

Vorig jaar bezocht ik een conferentie in Jeruzalem over inter- en intrareligieuze conflicthantering. Twee gasten op deze conferentie waren Imam Muhammad Ashafa en James Wuye uit Nigeria; een moslim en een christen. Op de conferentie vormden zij een onafscheidelijk tweetal, maar ik wist dat beide heren ooit lijnrecht tegenover elkaar stonden in een hard, gewelddadig en uitzichtloos conflict.

De-escalatie door sterke religieuze leiders

Ashafa en Wuye zijn Nigerianen en beiden representeren zij een afzonderlijk deel van de traumatische geschiedenis die zich vooral in het midden van het land afspeelt. Ik kende hun verhalen van het *Tanenbaum Center for Interreligious Understanding* in New York. Dit centrum combineert Noord-Amerikaans pragmatisme met nuchtere analyses van lokale conflicten en heeft daarbij een scherpe en haast unieke focus op autoriteit: het gaat er van uit dat conflicten die zich bedienen van religieuze taal niet kunnen worden opgelost door een ander taalspel daartegenover te zetten. Bijvoorbeeld: wanneer een conflict een duidelijk religieus karakter heeft, dient religie een belangrijke rol te spelen bij de ‘oplossing’ van het conflict en kan men niet slechts genoegen nemen met economische en/of politieke oplossingen. Leiderschap speelt hierbij een sleutelrol. Conflictanalisten zijn het er inmiddels wel over eens dat niet ‘religies’ als zodanig oorzaak zijn van het doen escaleren van conflicten, maar specifieke interpretaties van religies zoals die door charismatische of autoritaire leiders worden gegeven. Toch zegt het Tanenbaum Institute, en vooral hun voor-

man David Little, dat juist dergelijke leiders van evident belang zijn om een conflict te de-escaleren. ‘Peacemaking’, zo zegt hij, hangt samen met sterk leiderschap. Wereldwijd is het instituut dan ook op zoek naar ‘sterke leiders’ die vaak met gevaar voor eigen leven opkomen voor vrede in tijden van gewelddadig conflict. Wuye en Ashafa zijn twee sterke leiders die beiden echter wel een heel bijzonder verhaal te vertellen hebben.

Hun achtergrond

James Wuye en Imam Muhammad Ashafa groeiden beiden op in Kaduna, een middelgrote stad in midden Nigeria waar zowel moslims als christenen wonen. Wuye was een christen met een bekeringservaring. Hij voelde zich aangeraakt door de Heilige Geest, klom op in de hiërarchie van zijn gemeenschap en werd jeugdpastor van zijn pentecostale kerk. Hij was bovendien een militante pastor die moslims schuwde als viezigheid. Wanneer er een moslim naast hem kwam zitten, dan stond hij op en liep weg. Immers, ‘Er staat geschreven’ in de Bijbel: ‘Vormt geen ongelijk span met ongelovigen’. (II Korinthiërs 6: 14). Wuye was een charismatisch leider. Hij kon vol vuur preken en sprak vooral de jongeren in zijn gemeenschap aan.

Ashafa had eenzelfde soort perceptie van christenen: ‘Ik was een moslim activist. Ik was erop uit het land te islamiseren (...). Ik voelde dat onze traditie onder de voet was gelopen door de westerse traditie en onze centrale waarden gemarginaliseerd werden. Ik maakte daarbij geen onderscheid tussen westerse en christelijke cultuur’, aldus Ashafa, terugkijkend op zijn activistische tijd. Ashafa klom snel op in de jeugdbeweging en bracht verschillende militante groepen bijeen. Aan de andere kant had James Wuye een vergelijkbare carrière als belangrijk jeugdleider. Wuye en Ashafa kenden elkaar niet maar het is frappant hoezeer beide biografieën op elkaar lijken. De ‘smetvrees’ voor het andere geloof (een fundamenteel element van religieus extremisme), de snelle carrière en het scherpe vijandbeeld worden door beiden gedeeld. Het is interessant om te zien dat strijdende partijen elkaar doorgaans spiegelen; de verwijten, maar ook de manier waarop de ‘ander’ wordt gepresenteerd als exponent van een stereotype. Dit is wat René Girard ooit noemde de ‘mimesis van het conflict’.

Terug naar Kaduna, begin jaren negentig. Er was dus haat van weerskanten. James Wuye vertelt later hoe hij zijn jeugdclubs trainde in de gedachte dat het

rechtvaardig en goed is om moslims te doden. Hij rechtvaardigde zijn visie door te stellen dat de christelijke gemeenschap wordt aangevallen door de moslims. Willen de moslims immers niet de sjarie'a invoeren in Kaduna? Christelijk geweld is dus gerechtvaardigd tegengeweld. Later gaf hij aan dat hij daarbij uitermate selectief was in het aanhalen van bijbelteksten en de irenische teksten links liet liggen.

In 1992 liep het uit de hand in Kaduna. Moslims en christenen gingen elkaar te lijf. Ashafa en Wuye deden fanatiek mee met hun jeugdgroepen. Er vielen gewonden en doden. Ashafa's leermeester en twee van zijn vrienden werden vermoord door christenen. Ook Wuye verloor een kameraad en zijn hand werd afgesneden. Vanaf die tijd wisten Ashafa en Wuye van elkaars bestaan en haatten zij elkaar diep. De rivaliteit tussen beiden zou in de loop van de daaropvolgende jaren sterk toenemen.

In 1995 stond Nigeria op de agenda van de Verenigde Naties en organiseerde UNICEF een inentingsprogramma. Veel moslims vreesden het programma echter en dachten dat het om sterilisatie van meisjes ging. Het programma zou een westerse complot zijn om de moslimgemeenschap kwantitatief terug te dringen, een angst die tot op de dag van vandaag in sommige contexten leeft. Daarom nodigde UNICEF lokale religieuze leiders uit om te praten. Daar zaten Wuye en Ashafa tegenover elkaar. Ze keken elkaar niet aan. Of de programmaleiders op de hoogte waren van hun rivaliteit is niet zeker. Bij de teabreak wilde het toeval dat zij bij elkaar in de buurt kwamen te staan. Een journalist van een lokale krant kwam op hen af en zei: 'Jullie twee kunnen dit land bijeenbrengen of jullie kunnen het vernietigen. Doe iets'. Ashafa en Wuye waren aan elkaar overgeleverd. Ze keken elkaar aan en besloten een bijeenkomst te organiseren tussen moslims en christenen. Beide partijen wilden dit doen om de andere partij te kunnen beschuldigen. Ook hierin bleven zij elkaar spiegelen. Het duurde een hele tijd voordat die bijeenkomst plaatsvond. Gedurende dat jaar dienden zij regelmatig met elkaar te overleggen. Dit leidde, zo vertelden zij later, tot minder haat onderling. Het ging niet over religie, noch over Nigeria, maar simpelweg over de vraag waar wat georganiseerd moest gaan worden.

Keerpunt

De eigenlijke reden tot een toleranter houding wordt door beiden echter weergegeven in de taal van hun religie. Ashafa herinnert zich een imam die hem op een dag opzocht en tegen hem zei: ‘Natuurlijk is er een religieuze rechtvaardiging voor het aanwenden van tegengeweld, maar wanneer je werkelijk Muhammad als voorbeeld hebt, dan vergeef je zoals hij de mensen vergaf die hem probeerden te stenigen’. Ashafa gaat hierop naar het kantoor van de christelijke jeugdvereniging waar Wuye werkt, loopt naar binnen en wordt door Wuye ontvangen. Hij is de eerste moslim in Wuyes kantoor. Later doet Wuye hetzelfde bij Ashafa. Ook gaan de leiders elkaar thuis bezoeken en zo ontstaat er voorzichtig respect. Wanneer Ashafa de familie van Wuye bezoekt wanneer Wuyes moeder sterft, is dat een keerpunt voor Wuye. ‘Bestaan er ook goede moslims’, zo vraagt hij zich af. Maar ook hier is er voor Wuye uiteindelijk een religieus argument om met Ashafa verder te gaan. Wuye beseft dat hij moslims door Gods ogen moet zien. Hoe kan hij niet van moslims houden als God van alle mensen houdt? Deze combinatie, dus van persoonlijke ontmoeting en religieuze overweging, brengt beide mannen bijeen. Ze besluiten samen te werken en richten het *The Mission of Muslim-Christian Dialogue Forum* (MCDF) op. Allerhande educatieve programma’s die zijn gericht op het opbouwen van relaties tussen moslims en christenen worden door dit forum ontworpen. Interessant is dat juist de ontdekking van Wuye en Ashafa, namelijk dat zij vooral in hun haat naar elkaar toe zo vreselijk veel op elkaar lijken, een belangrijk onderdeel vormt van het programma: mensen worden geconfronteerd met het feit dat hun vooroordeel tegenover de ander hetzelfde is als het vooroordeel van de ander tegen hen en dat de haat van beide groepen voortkomt uit een traumatische geschiedenis van geweld, machteloosheid en de wil tot wraak.

Religies en conflict

Er is een toenemend besef dat de rol van religies in conflictsituaties van groot, soms van doorslaggevend belang is. Religies functioneren soms als olie op het vuur van vaak reeds bestaande conflicten en kunnen latente conflicten soms expliciet maken. Maar de andere kant is evenzeer waar. Terwijl religie amper serieus wordt genomen bij vredesonderhandelingen en internationale betrekkingen

(alhoewel dit de laatste jaren wat in beweging komt), speelt religie voor mensen aan de basis een bijzonder grote rol om een conflict te begrijpen. Soms zijn er religieuze leiders die geweld legitimeren, eigen interpretaties van de jihad naar voren brengen of de strijd rechtvaardigen als tegengeweld. Wanneer dit het geval is, is het van fundamenteel belang om de taal waarmee mensen een bepaald conflict hebben begrepen en waardoor het conflict heeft kunnen escaleren, ook te benoemen wanneer partijen proberen weer nader tot elkaar te komen, vaak onder leiding van een derde partij. In de woorden van David Little: wanneer religie onderdeel is van het conflict, dient het ook onderdeel te zijn van de oplossing van het conflict. Leiderschap speelt daarbij dus een grote rol. De manier waarop charismatische leiders aan een conflict refereren en het benoemen is bepalend voor de wijze waarop gelovigen het conflict zien. Wuye en Ashafa zijn hierin sterke leiders, dat zij krachtig genoeg waren om hun fouten toe te geven, hierop te reflecteren, en met eenzelfde gedrevenheid te opteren voor vrede.

Literatuur:

R. Scott Appleby, *The Ambivalence of the Sacred; Religion, Violence, and Reconciliation*, (Lanham etc.: Rowman & Littlefield, 2000).

David Little (ed.), *Peacemakers in Action, Profiles of Religion in Conflict Resolution*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

Gedenken, vergeven en verzoenen

Het Cairo-overleg en de Raad van Kerken.

Jan Post-Hospers

De naam Cairo-overleg duidt tevens het begin aan. In 2008 kondigde Geert Wilders had zijn film 'Fitna' aan. De officiële presentatie van de film bleef maar uit en intussen liep de spanning steeds verder op, zowel in Nederland als in de moslimlanden. In die tijd waren er al goede contacten tussen het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO) en de

Raad van Kerken in Nederland (RvK). Het overleg over de vraag wat te doen in deze situatie leidde tot het besluit om gezamenlijk een bezoek te brengen aan het centrum van de islam: de Al Azhar Universiteit in Caïro.

Het eerste doel was om daadwerkelijk te laten zien dat in Nederland moslims en christenen goede onderlinge relaties hebben. Daarnaast was er behoefte om uit te leggen dat in een democratie de vrijheid van meningsuiting een groot goed is en dat de regering het maken van een dergelijke film niet kan verbieden, ook al is die gemaakt door een parlementslid.

Dit bezoek had een effect in de hele Arabische wereld. Echt grote spanningen tussen christenen en moslims zijn uitgebleven en het kwam ook niet tot de gevreesde boycot van Nederlandse producten, zoals in de nasleep van de cartoon-affaire de Denen overkwam.

Het succes van de reis naar Caïro had tot gevolg dat besloten is om elkaar regelmatig te blijven ontmoeten op informele basis, met een open agenda. Op verzoek van de moslims werden ook het Nederland Verbond voor Progressief Jodendom en het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap bij het overleg betrokken. Het doel is om aan de Nederlandse en de internationale samenleving daadwerkelijk te laten zien dat de deelnemende religies onderling goede relaties hebben en goed samenwerken.

Voorbeelden hiervan zijn de dialoogwandelingen in Amsterdam West op 9 februari 2011 en in Lombok in Utrecht op 9 mei 2012, maar ook ontmoetingen met vertegenwoordigers van nieuwe politieke partijen in Egypte over de nieuwe grondwet en met vertegenwoordigers van de dagelijkse besturen van de Raad van Kerken in Indonesië, de Bisschoppenconferentie en van de twee grootste moslimsorganisaties: de Muhammadiyah en de Nahdatul Ulama.

Toch is het Cairo-overleg met name gericht op de Nederlandse situatie. Elke religie kan zaken op de agenda plaatsen en gezamenlijk wordt besloten wat opgepakt gaat worden. Daarna wordt uitgezocht hoe het in elkaar zit en als het nodig is, wordt door middel van overleg geprobeerd een oplossing te zoeken.

Een voorbeeld hiervan is het rituele slachten: de Tweede Kamer besloot om de rituele slacht te verbieden. Dat dit wetsvoorstel in de Eerste Kamer is verworpen en leidde tot een Convenant met de staatssecretaris, was mede te danken aan de goede coördinatie vanuit het Caïro-overleg. Tegelijkertijd leerden de verschillende partners in het Caïro-overleg elkaars godsdienst beter kennen. De opleiding tot sjocheet, de joodse slachter, duurt vele jaren. Hierbij wordt alles gedaan om het dier zo snel en pijnloos mogelijk te doden. Om de slachtmethoden te standaardiseren en om goede halal-slachters te kunnen opleiden, zijn de moslims in Nederland nu bij de joden in de leer gegaan.

Nationaal Comité 4 en 5 mei

Op verzoek van het Cairo-overleg zijn er begin dit jaar zijn er twee gesprekken geweest met het Nationaal Comité 4 en 5 mei over de inhoud van de herdenking op 4 mei, omdat de indruk was ontstaan dat er een verbreding was opgetreden bij de invulling van de herdenking.

In het memorandum van 1961 waarop het Nationaal Comité haar beleid baseert, staat: “Tijdens de Nationale Herdenking op 4 mei herdenken we allen – burgers en militairen – die in het Koninkrijk der Nederlanden of waar ook ter wereld zijn omgekomen of vermoord sinds het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, in oorlogssituaties en bij vredesoperaties.”

Op 4 mei 2012 wilde het Nationaal Comité 4 en 5 mei het gedicht “Foute keuze” van Auke de Leeuw laten uitspreken, waardoor het leek dat hiermee ook een omgekomen SS-er werd herdacht. Het gedicht werd uiteindelijk ingetrokken, maar de indruk was gewekt dat het Nationale Comité behalve de slachtoffers ook de daders wilde herdenken.

Voor het Cairo-overleg is het belangrijk dat het accent blijft liggen op de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog - en de Sjoa in het bijzonder - en dat de herdenking niet veralgemeniseerd wordt naar de slachtoffers van alle oorlogen. En de herdenking moet zeker niet verbreed worden naar de soldaten die toen instrument waren van het nazibewind.

De reden hiervoor is dat de Sjoa een volstrekt unieke gebeurtenis is in de ge-

schiedenis, waarbij mensen werden vermoord op grond van hun identiteit. In de Tweede Wereldoorlog ging het niet om macht, geld of invloed. Het was een ontkenning van de menswaardigheid van Joden, Roma, Sinti en de homoseksuelen die uitliep op genocide, waarbij een groot deel van de bevolking de andere kant op keek. Het virus van racisme steekt telkens opnieuw in verschillende vormen de kop weer op en maakt nog steeds slachtoffers. Het begint met pesten, het apart zetten van mensen om wie ze zijn en het kan uitlopen op moord, zoals bijvoorbeeld ook gebeurd is met duizenden moslims in Srebrenica. Met het oog op de jongere generatie is het belangrijk dat deze boodschap heel helder door wordt gegeven. Daarom stelde het Cairo-overleg voor om op 4 mei alleen de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog te herdenken. Voor de militairen die na 1945 zijn omgekomen bij de verdediging van het Nederlands grondgebied en bij vredesoperaties is er de veteranendag.

In die gesprekken heeft het Nationaal Comité een uitvoerige toelichting gegeven op zijn taak, opdracht en werkwijze. Op 4 mei worden alle Nederlandse oorlogsslachtoffers herdacht die zijn omgekomen of vermoord tijdens de Tweede Wereldoorlog, omdat op die dag een einde is gekomen aan de oorlog, mede dankzij de inzet (en het verlies) van grote aantallen geallieerde militairen. Dit laatste is ook een belangrijke motivatie om ons als Nederland actief in te zetten voor internationale vredesoperaties. Daarom worden nu ook de Nederlandse militairen die zijn omgekomen bij de inzet voor vrede en vrijheid elders in de wereld op 4 mei herdacht. In andere landen is dit trouwens ook gebruikelijk is bij Nationale Herdenkingen. Hoewel het memorandum in 1961 is verbreed, blijft de Tweede Wereldoorlog het hart van de Nationale Herdenking. Met betrekking tot de veteranen merkte het Nationaal Comité op dat in 2002 de Nationale Veteranendag is ingesteld. Deze dag is geen herdenking, maar een eerbetoon van de samenleving aan de levende veteranen.

Intussen heeft directeur Nine Nooter van het Nationaal Comité in een radio interview voor de EO samen met Hanneke Gelderblom op 23 april 2013 gezegd dat zij nu op het standpunt staan dat herdenken en verzoenen duidelijk onderscheiden moeten worden en dat op 4 mei alleen de slachtoffers herdacht moeten worden en niet de daders. Dit is nog een keer herhaald in dagblad Trouw van 2 mei 2013.

Vorden

Na de gesprekken met het Nationaal Comité 4 en 5 mei volgde op 16 mei een gesprek met de burgemeester Aalderink van Bronckhorst en de heer Hartelman, voorzitter het 4 mei Comité Vorden, die ook voorzitter Raad van Kerken in Vorden is. De aanleiding om langs de Duitse graven te gaan was een brief van iemand uit Vorden. Getroffen door de vergevingsgezinde houding van de Indonesiërs die hij ervoer tijdens een bezoek aan dat land, stelde hij voor om ook langs de graven van de in de Tweede Wereldoorlog omgekomen Duitsers te lopen. De situatie op het kerkhof in Vorden is zo, dat je van de weg naar de herdenkingsplek waar Engelse soldaten liggen, twee uitgangsmogelijkheden hebt. Eén ervan is langs de Duitse graven. Dit vormt de achtergrond van het besluit van de Gemeenteraad en het 4 mei Comité om op 4 mei 2012 na afloop van de herdenkingsplechtigheid de uitgang langs de Duitse graven te nemen. Na felle kritiek werd dit overigens verboden door de rechter.

De heer Hartelman vertelde dat ze de reactie die dit opriep, niet hadden voorzien en dat ze daarvan ook geschrokken zijn. Het was ook nooit de bedoeling geweest om wie dan ook te kwetsen. Daarom is dit jaar besloten dat na afloop van de herdenking de burgemeester en het 4 mei Comité niet langs de Duitse graven lopen, maar de Vordense bevolking de gelegenheid te geven om hierbij een eigen keuze te maken.

Burgemeester Aalderink legde uit dat ze voor een dilemma staan. Er is begrip voor de gevoelens van Joodse zijde. Voor hen is het herdenken van diegenen die in de Tweede Wereldoorlog zijn vermoord en omgekomen heel wezenlijk. Tegelijkertijd leeft bij de plaatselijke bevolking de wens om een handreiking te doen naar de toekomst. Zij leven in een deel van Nederland waar de contacten met Duitsland erg nauw zijn. De vraag is nu: hoe komen we hier goed uit?

Vanuit het Cairo-overleg wordt uitgelegd dat dit zeker niet alleen een probleem van de Joodse gemeenschap is. Herdenken is een zaak die alle mensen in Nederland aangaat. Racisme dat uit kan lopen op genocide mag nooit weer gebeuren. Het is de verantwoordelijkheid van iedereen om er al het mogelijke aan te doen om dit te voorkomen.

Bij het gesprek in Vorden was ook Rasit Bal aanwezig als voorzitter van het Contactorgaan Moslims en Overheid. Rasit vertelde: Als CMO hebben wij te maken met een generatie waarvan de grootouders niet in Nederland zijn opgegroeid en die de geschiedenis van Nederland niet van binnenuit kent. Om aan de nieuwe generatie moslims in Nederland uit te leggen wat er gebeurd is, moet de boodschap heel helder zijn. Als daders en slachtoffers dan op hetzelfde moment of vlak na elkaar herdacht gaan worden, dan helpt dat niet om duidelijk te maken dat herdenken eigenlijk gaat om het proces van uitsluiten van mensen om wie ze zijn. De burgemeester en de voorzitter van het 4 mei Comité van Vorden deelden in elk geval de visie dat bevrijding en verzoening niet kan zonder voortdurende alertheid op het kwaad dat de mensheid bedreigt en zich steeds weer in nieuwe vormen kan manifesteren. Hoe in Vorden zowel aan het ‘herdenken’ als aan de ‘handreiking met het oog op de toekomst’ vorm gegeven moet worden: dat vergt nog veel overleg, nadenken en creativiteit.

Het Contactorgaan Moslims en Overheid

De overgrote meerderheid van de moslims zijn vanaf de jaren 70 in Nederland komen wonen. De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de Sjoa kennen zijn niet van binnenuit. De motivatie om mee te doen in de gesprekken rondom de inhoud van de herdenking van 4 mei, is het feit dat zij zien dat het mechanisme van het wegzetten en vermoorden van de mensen om wie ze zijn, zich nog steeds voordoet en waarvan ook zij het slachtoffer kunnen worden, zoals in Srebrenica en nu bij de Rohingya in Myanmar.

De anti-semitische uitspraken van Turkse jongeren in Arnhem in de TV uitzending van NTR Onbevoegd Gezag op 24 februari dit jaar heeft het CMO ‘onacceptabel en zorgwekkend’ genoemd. Daarnaast besloot het CMO aanwezig te zijn op de Jom Hasjoa herdenking op 21 april in de Kloosterkerk in Den Haag in de persoon van de directeur, de heer Ebubekir Öztüre. Behalve de directeur van het CMO was trouwens ook de al eerder genoemde interreligieuze delegatie uit Indonesië aanwezig.

Op 3 mei stuurde het CMO een persbericht waarin zij aankondigde mee te doen aan de nationale herdenking op 4 mei en de 380 bij haar aangesloten moskeeën

op te roepen mee te doen aan de plaatselijke herdenkingen: Nederlandse moslims staan stil bij allen die in Nederland zijn omgekomen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een oorlog waarin vele slachtoffers zijn gevallen en vele offers zijn gebracht. Een oorlog waar groepen mensen op basis van geloof en afkomst systematisch werden onderworpen aan ontorende behandelingen, wrede onmenselijkheid, foltering en uitroeiing, waaronder Joden, Sinti en Roma.

Ook op dit moment, vinden enkele uren vliegen hier vandaan oorlogssituaties plaats vol moord, verkrachting, vernieling van bezit, eer en leven. Vrede is kostbaar, kwetsbaar en niet vanzelfsprekend. 4 mei grijpen wij aan om hierbij stil te staan, om zo de volgende dag de vrede en vrijheid te blijven waarderen, beschermen, verdedigen en versterken.

Vrede moet je koesteren

Vrede is één van de heilige namen en eigenschappen van God.

Naar het voorbeeld van profeten en engelen wensen wij elkaar in iedere ontmoeting vrede.

We dienen consequent te zijn in ons denken en handelen.

Gun 'de ander' dezelfde vrijheid die je jezelf wenst.

In alles wat wij doen, dienen we de gemeenschappelijke oorsprong van alle mensen als vertrek- en uitgangspunt te nemen, door open, geïnteresseerd en solidair te zijn en met bescheidenheid, geduld, waardering, begrip en tolerantie om te gaan met de culturele en religieuze diversiteit die de mensheid rijk is.

Natuurlijk waren de andere partners in het Cairo-overleg diep geroerd over wat de onderlinge samenwerking had bereikt. Voor het eerst hebben vertegenwoordigers van de Joodse Gemeenschap, het CMO en de Raad van Kerken op 4 mei samen bloemen gelegd bij het monument op de Dam. Het zijn drie keer zes witte rozen. Het was een idee van Hanneke Gelderblom: "vanuit elke religie zes witte rozen als symbool voor de zes miljoen vermoorde Joden. Samen zijn dat er achtien, het getal dat symbool staat voor leven. Want de samenwerking tussen deze drie religies staat ook voor een nieuw leven. Elke zes paar rozen heeft een lint.

Een blauw lint voor de joden, een witte voor de christenen en een groen lint voor de moslims.”

Binnengekomen reacties bij de Raad van Kerken

De berichten over 4 mei op de website van de Raad van Kerken, leverden veel en uiteenlopende reacties op. Aan de ene kant was er het pleidooi om van de herdenking van 4 mei een gebeuren te maken waarin alle rouwenden een plek krijgen, zodat vanuit het samen delen van verdriet en pijn de verheldering en verdieping ontstaat die kan leiden tot een nieuwe werkelijkheid. Hierbij wordt ook verwezen naar de Waarheidscommissie in Zuid Afrika, die ook tot taak had om het onverzoenlijke en onoverbrugbare te verzoenen. In deze vorm van herdenking kunnen dan ook alle slachtoffers van zinloos vernietigen van mensenlevens - waar ter wereld ook - herdacht worden en en passant zelfs overleden familieleden.

Recht daar tegenover stond de reactie van een familie – vermoedelijk uit verzetskringen – die brieven aan de burgemeester en de gemeente Vorden en ook naar het 4 mei Comité van Vorden had gestuurd met een klemmende oproep om niet langs de Duitse graven te lopen. Gewezen werd op het opkomend neonazisme in verschillende Europese landen en op het feit dat neonazi's ook langs graven van nazi's defileren.

Ook van een kind van een NSB-er kwam een uitvoerige reactie:

Het mechanisme van uitsluiting werkte na de oorlog ook de andere kant op. Mijn vader werd opgepakt en mijn moeder werd met twee hele jongen kinderen op straat gezet en gedwongen een zwervend bestaan te leiden. Uiteindelijk is mijn vader naar het buitenland gevlucht en zijn we als gezin daar een tijd lang gaan wonen. Aanwezig zijn bij officiële herdenkingen kan ik niet zolang de goede Nederlanders niet zien dat het mechanisme na de oorlog bleef doorwerken.

In een artikel op de opiniepagina in Trouw op 5 mei 201 'Duitse excuuscultuur is de Nederlander vreemd' vertellen Axel Wicke en Carolien Zimmermann hoe zij als in Nederland werkende Duitsers omgaan met het naziverleden.

Axel Wicke legt daarin uit: “Ik werk als gemeentepredikant in een vergrijsde gemeente in Den Haag. Mijn grootvader was een overtuigde nazi en heeft in de oorlog in zijn fabriek buitenlandse dwangarbeiders tewerkgesteld. Toen een Nederlands gemeentelid onder tranen over vreselijke vernederingen als dwangarbeider in Duitsland vertelde, heb ik mijn excuses aangeboden. Niet voor mijn eigen schuld en niet eens voor die van mijn grootvader. Maar omdat ik op een bijzondere manier verantwoordelijkheid draag voor het (herstellen van) de relatie met haar. Een verantwoordelijkheid voor een toekomst zonder werkkampen, zonder racisme en dwangarbeid.”

Carolien Zimmermann voegt daar aan toe: ‘Als ik mijn excuses aanbied, zeg ik niet dat ik fout ben, maar dat ik deel van iets uitmaak, dat de ander schade heeft toegevoegd. Daarvoor biedt ik mijn excuses aan. Daarmee spreek ik de intentie uit om de relatie te herstellen.

Op de website van de Raad van Kerken zijn twee reacties te vinden.

De ene is van Ir. Jan van der Kolk, voorzitter van de werkgroep Vluchtelingen van de Raad van Kerken. Bij de opening van de vergadering van de werkgroep laat hij weten dat wat hem betreft er wel wat sterker gesproken had mogen worden over de uitsluiting in Nederland als het gaat om vluchtelingen. Ook hier herhaalt zich volgens hem hetzelfde mechanisme weer. Hij citeerde enkele zinnen van Diettrich Bonhoeffer: “De kerk was stom waar ze had moeten spreken.”

”Daardoor hebben we ons schuldig gemaakt aan de goddeloosheid van de massa.”

De andere reactie op de website van de Raad van Kerken is van Milou van Hout (geb. 1989). Zij geeft een goede analyse van de verschuiving van de inhoud van het herdenken in de loop der jaren. Ze stelt dat er gelijk na de oorlog er nauwelijks aandacht was voor de Sjoa, omdat werd ingezet op de wederopbouw, met uitzondering van het Dagboek van Anne Frank. Door het proces tegen Eichmann in 1961 en de zesdaagse oorlog tussen de Palestijnen en Israël in 1967 komt dit meer in beeld. Dit loopt uit op een globalisering en popularisering van deze herinnering in de jaren 90. Hierbij verschuift de inhoud van het herdenken. Aanvan-

kelijk ging het om de slachtoffers en om het trauma te verwerken en een plek te geven. Nu gaat het meer om de herinnering aan het onmenselijke handelen van de mens. In dit kader citeert ze Primo Levi “Is dit een mens”: wij moeten herinneren, zodat de geschiedenis van de Sjoa levend blijft. Wel plaatst Levi dit in een bredere context, waarin plaats is voor alle betrokkenen van de Sjoa, voor vragen over het waarom, voor aanzet tot verzoening en tolerantie. Haar conclusie is: de nieuwe fase in het Sjoa-herinneringsproces waarin we nu zijn aangekomen biedt ruimte voor deze brede manier van invulling van de herdenkingen op 4 mei.

Eén dag om te herdenken

en 364 dagen per jaar voor verzoening en bevrijding

Verzoening met krachten en machten die er op uit zijn om mensen uit te sluiten om wie ze zijn, is onmogelijk. Zolang racisme en genocide in allerlei vormen zich nog steeds voordoen in onze wereld is het van belang om de Nederlandse slachtoffers van de Tweede Wereld Oorlog één dag per jaar te herdenken.

Op de overige dagen kan gewerkt worden aan verzoening en om de bevrijding te vieren en om de vrijheid door te geven. Belangrijke aandachtspunten hierbij zijn:

De kerkgeschiedenis laat zien dat op crisismomenten christenen zochten naar zondebokken. De mensen die hiervan vooral het slachtoffer werden, waren joden, moslims, vrouwen en ketters. Bij het zoeken naar wegen om te verzoenen kan je niet om dit historisch gegeven heen. Er kan alleen maar aan verzoening gewerkt worden vanuit de positie van de slachtoffers. Wel is het van belang om hier alle slachtoffers bij te betrekken, ook de kinderen en kleinkinderen van de NSB-ers.

Kinderen en kleinkinderen van NSB-ers en van nazi's zijn niet schuldig aan wat hun ouders gedaan hebben, maar zij dragen wel de last van de geschiedenis mee. Op een hele ander manier dragen ook kinderen van verzetsstrijders een geschiedenis met zich mee en weer op een andere manier de joodse overlevenden van de oorlog.

De gesprekken over de inhoud van herdenken en bevrijding en verzoening, spelen zich dus af op die niveaus: in de families, op plaatselijk en landelijk niveau, die elk om een eigen aanpak vragen, maar ook op elkaar inhaken. Hierbij gaat het

vooral om de vraag hoe we het mechanisme van de Tweede Wereldoorlog duidelijk kunnen maken aan de jongere generatie. Het gaat om een samenwerken aan een weg naar een toekomst zonder racisme en uitsluiting.

Boeken

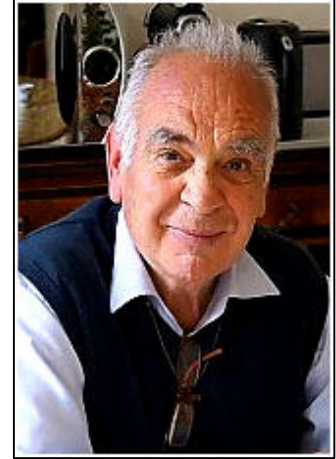
Jochen Thies, *Wir sind Teil dieser Gesellschaft*. Einblicke in die Bildungsinitiativen der Gülen-Bewegung, Freiburg, Herder, 2013, 184 blz. € 9.99

Er is bijna geen moslim beweging die in West-Europa zulke tegenstrijdige reacties oproept als die van de sympathisanten van Fethullah Gülen, de Turkse imam die al sinds 1999 in de Verenigde Staten woont omdat hij in Turkije ook al zoveel tegenstand kreeg en het nu misschien wel goed vindt daar. In Duitsland heeft het tijdschrift *Der Spiegel* enkele malen venijnige artikelen over hem geschreven: zijn terugkeer naar Turkije zou de ommekeer van Khomeiny tot kinderspel maken. Zijn schoolinternaten zouden de jeugd indoctrineren. De in 1944 geboren, ervaren en gelouterde journalist Jochen Thies besloot de Gülen-scholen in Duitsland te bezoeken en hij zag instellingen waar kwaliteitsonderwijs wordt gegeven, waar geen godsdienstonderricht is, maar juist veel aandacht voor technische vakken als biologie en natuurkunde. Hij zag onder de leraren veel niet-moslims van Duitse afkomst, maar ook een aantal goed opgeleide van Turkse afkomst. Het aantal leerlingen van Turkse afkomst is nog wel in de meerderheid bij de drie Gülen-scholen, die als hoogste afdeling een gymnasium hebben. Op deze manier zorgen zij voor een emancipatie-onderwijs onder de generatie die in Duitsland is geboren. Natuurlijk is niet alles fantastisch: er zijn er die thuis een gebrekkige kennis van het Duits hebben gekregen. Hij kwam ook wel tegen dat een Duits kind was weggepest van school, een scheldwoord als Schweinefleischfresser of 'varkenseter' was gevallen (124-5). Het zijn ook weer geen heiligen. Maar de subsidies die deze scholen van de staat krijgen zijn volgens Thies meer dan verantwoord.- Karel Steenbrink

Van her en der

Pater Etienne Renaud, 1936-2013

In de persoon van Etienne Renaud verliezen de missionarissen van Afrika (witte paters) niet alleen een oud-generale overste van hun sociëteit maar ook een man met veel ervaring, eruditie en praktische dialoog met moslims. Goed voorbereid als hij was door studies Arabisch in Rome en Damascus, ging hij overal waar hij was (Jemen, Tunesië, Soedan, Frankrijk) de dialoog aan met moslims. Hij hield van de mensen en hun land. Dankzij een studie aan de Polytechnische School in Parijs waar hij een diploma elektriciteit behaalde, had hij een leidende functie in een elektriciteitsbedrijf in Tunis en in Jemen. In dit laatste land, waar hij bij een Jemenitische familie inwoonde, had hij zoals elders veel contacten en vrienden. Sinds 2008 woonde en werkte hij in Marseille. Na hoge posten te hebben bekleed in Rome en elders, schuwde hij niet om in Marseille als publieke schrijver voor ongeletterde migranten brieven te schrijven en analfabete vrouwen uit de Maghreb te alfabetiseren. Hij ging daar dialoog aan met salafistische moslims en bij zijn begrafenis sprak imam Abdessalem Souiki met veel lof over hun samenwerking om een gezamenlijk gebedshuis tot stand te brengen voor moslims en christenen. In het in 2012 uitgekomen boek *Christian Lives Given to the Study of Islam* bl. 71-93, bespreekt hij zijn levensloop en eindigt hij met een geestelijk testament.

Daar spreekt hij zijn voorliefde uit voor de ontmoeting van persoon tot persoon in een ‘dialogue de la vie’ en voor het delen van religieuze ervaringen. Dan ‘staan twee mensen niet tegenover elkaar, maar samen voor God ontwapend voor zijn mysterie in plaats van dat ieder opgesloten zit in de citadel van zijn eigen religieus systeem....Ik ben overtuigd dat de werkelijke ontmoeting met de islam gebeurt tussen mensen die echt God zoeken.’ – Piet Reesink

In memoriam Jan van Lin 25.9.1939-19.9.2013

Katholieke dialoogpionier

Op 25 september 2013 hebben we in de volle kerk van O.L. Vrouwe Ten Hemelopneming te Grubbenvorst afscheid genomen van Dr. J. E. E. van Lin. Jan van Lin was gehuwd met Dr. Joke Kersten, oud-kamerlid en oud-burgemeester van Grubbenvorst/Broekhuizen en Uden. Hij was de vader van een tweeling Joshua en Micha. Jan van Lin leed 25 jaar aan de ziekte van Parkinson. Daardoor was hij reeds lang niet meer in staat theologisch actief te zijn.

Oecumenisch theoloog van de godsdiensten

Jan van Lin was één van de katholieke pioniers op het gebied van interreligieuze ontmoeting in Nederland. Hij was in 1974 de zevende van in totaal 33 promovendi van de vermaarde missioloog Prof. Arnulf Camps O.F.M. in Nijmegen. Op drie terreinen heeft Jan van Lin zich als wetenschapper en bestuurder verdienstelijk gemaakt.

In de eerste plaats leverde Van Lin een belangrijke bijdrage aan de oecumenische discussie door zijn proefschrift over: *Protestantse theologie der godsdiensten van Edinburgh naar Tambaram (1910-1938)*. Door dit boek trad hij als katholiek twee nieuwe werelden binnen, die van de protestanten en die van de andere religies. Voor de Engelse vertaling, *Shaking the Fundamentals: Religious plurality and ecumenical movement*, schreef hij twee extra hoofdstukken over de periode 1938-1999. (Amsterdam/New York, 2002). Daarmee brak hij pas echt internationaal door. De Britse Methodist Kenneth Cracknell, hoogleraar in Cambridge UK en daarna Fort Worth, Texas, schreef in het voorwoord over Van Lin's boek: "a splendidly accurate and deeply sympathetic account of Protestant struggles to gauge the purpose of God in the diverse manifestations of the world's religious traditions". Over het nieuwe deel (1938-1999) zegt Cracknell: "a sharply critical commentary upon some of the confusion in which the WCC still remains". Jan van Lin volgde natuurlijk ook wat in Rome gebeurde, blijkens

zijn studie *Mission and Dialogue God and Jesus Christ*, over de contacten van paus Johannes Paulus II met de moslimwereld, gepubliceerd in Gé Spielman, Jan van Lin and Dick Mulder, Editors, *Muslims and Christians in Europe Breaking New Ground*, Kampen, 1993, pp.162-178.

Van Lin werd ook gevraagd om op 15 januari 1988 de eerste lezing te geven in het Europese project van de KEK en de CCEE: "The Presence of Muslims in Europe and the Theological Training of Pastoral Workers". KEK staat voor de Conferentie van Europese Kerken in Genève, Protestantse en Oosters Orthodoxe. De CCEE is de Raad van Rooms-Katholieke Bisschoppenconferenties in Europa (St Gallen).

Inspirator binnen de Raad van Kerken in Nederland

In de tweede plaats leverde Jan van Lin een grote bijdrage aan de theologische ondersteuning van de ontmoeting en samenwerking met moslims in Nederland sedert de oprichting van de Sectie Interreligieuze Ontmoeting van de Raad van Kerken in Nederland in 1978. Op 11 mei 1983 benoemde de Raad hem tot voorzitter als opvolger van Prof. Dr. D.C. Mulder. Hij werd op 20 november 1989 opgevolgd door Mw. Dr. G.M. Spielman. Hij was een 'stipte inspirerende voorzitter' schreef de secretaris van de Raad, Ds. W. van der Zee bij zijn afscheid. Van Lin beoefende de dialoog vanuit het hart van de theologie: Jezus Christus "the very heart of Christianity" (Fundamentals, 145). Dit wordt duidelijk uit verschillende geschriften uit die periode zoals *Jezus Christus en andersgelovigen in Nederland. Tussen praktijk en theologie in school en plaatselijke kerk* (Kampen, 1988). Als missioloog staande op de grens tussen kerken en wereld, bewoog Van Lin van die grens telkens terug naar het centrum. Hij ging daarbij steeds uit van de weerbarstige praktijk. Van Lin bouwde geen missiologische luchtkastelen. Hij zocht ook ruimte voor discussie over de fundamentele geloofsvragen, die de dialoog kan oproepen. Nadrukkelijk deed hij dit in een van zijn laatste bijdragen aan de discussie in Nederland: *Begaanbare Wegen Verzoening tussen de godsdiensten* (Kerkendag, 1998)

Academisch missioloog

De thuisbasis van Jan van Lin was vanaf 1972 de PMW, de Pauselijke Missiewerken, later Missio genoemd, waar hij studiesecretaris werd. Toen in 1975 het

tijdschrift van de Nederlandse Zendingsraad *De Heerbaan* en het katholieke orgaan *Missiewerken* fuseerden, werd Jan van Lin, vanuit de Missieraad secretaris van de redactie van het nieuwe kwartaalblad *Wereld en Zending*. Dr. J. Verkuyl werd eindredacteur. Toen ondergetekende in 1977 eindredacteur werd, ontstond een jarenlange vriendschappelijke werkrelatie met Jan van Lin. Een relatie die vanaf 1978 hechter werd binnen bovengenoemde sectie van de Raad van Kerken. Als directeur van het Missiologisch Instituut in Heerlen, dat in 1998 naar de Radboud Universiteit verhuisde, legde Jan van Lin tussen 1993 en 2002 met grote toewijding en diplomatie de grondslag voor het Nijmeegs Instituut voor Missiewetenschappen. Op 3 december 2013 bestaat dit instituut twintig jaar. Tijdens de viering zal Jan van Lin zeker herdacht worden als een grensverleggend missionair denker binnen de rooms-katholieke kerk en de oecumenische beweging. - Jan Slomp

Paus Franciscus en de dialoog met moslims

Paus Franciscus heeft in zijn korte pontificaat al meerdere profetische gebaren verricht. In juli 2013 richt hij zich al eerste paus in de geschiedenis rechtstreeks tot alle moslims in de wereld met als onderwerp: wederzijds respect door opvoeding van jongeren. (zie tekst hieronder). In september richt hij zich weer tot alle mensen, -gelovigen van alle godsdiensten en alle mensen van goede wil -, om te bidden en te vasten voor de vrede in Syrië, een overwegend islamitisch land. Op missiezondag (20 oktober) zegt hij: “Het missionair karakter van de kerk is geen zieltjeswinnerij maar een levensgetuigenis die de weg verlicht, die hoop brengt en liefde. Ik zou u allen willen aanmoedigen om dragers te worden van de Blijde Boodschap van Christus. ...”

Hier volgt de tekst bij gelegenheid van het feest van het einde van de Ramadan.

Aan alle moslims in de wereld

Het is met veel plezier dat ik jullie groet bij het vieren van ‘Id al Fitr. Jullie beëindigen zo de maand Ramadan, waarin jullie je vooral hebben toegelegd op vasten, bidden en het geven van aalmoezen.

Het is intussen een traditie geworden dat de Pauselijke Raad voor Interreligieuze Dialoog jullie bij deze gelegenheid een boodschap stuurt met de beste wensen en tevens een thema voorstelt voor gezamenlijk overdenken. Dit jaar, het eerste jaar van mijn pontificaat, heb ik besloten om deze traditionele boodschap zelf te ondertekenen en naar jullie, dierbare vrienden, te sturen. Dit als teken van mijn respect en vriendschap voor alle moslims, en in het bijzonder voor de religieuze leiders. Zoals jullie allen weten, heb ik de naam van Franciscus gekozen toen de kardinalen mij als bisschop van Rome en Universele Pastor van de katholieke kerk hebben aangewezen. Franciscus was een zeer beroemde heilige die zo innig hield van zowel God als mens dat hij ‘universele broeder’ werd genoemd. Hij hield van de behoeftigen, de zieken, de armen en hij hielp en diende ze. Tevens bekommerde hij zich in grote mate om de schepping. Ik ben me ervan bewust dat familie en sociale relaties tijdens deze periode speciale nadruk krijgen. Het is dan ook het vermelden waard dat deze thema’s parallellen kennen in het geloof en de praktijk van christenen.

Het onderwerp waarover ik met jullie en allen die deze boodschap lezen wil nadenken is iets dat moslims en christenen aangaat: respect voor elkaar bevorderen door opvoeding. Het thema van dit jaar wil het belang onderstrepen van opvoeding in de wijze waarop wij elkaar verstaan. Deze moet gebaseerd zijn op wederzijds respect.

‘Respect’ betekent een houding van vriendelijkheid tegenover mensen met wie we rekening houden en die we hoogachten. ‘Wederzijds’ wil zeggen dat het geen eenrichtingsverkeer is maar iets dat we samen delen.

We worden allereerst opgeroepen om het leven van iedere mens te respecteren, zijn waardigheid en de rechten die daaruit voortvloeien: zijn reputatie, zijn eigendom, zijn etnische en culturele identiteit, zijn ideeën en politieke keuzes. We worden daarom opgeroepen om met respect over de ander te denken, te spreken en te schrijven, niet alleen in zijn aanwezigheid maar overal en altijd. We worden ook gevraagd oneerlijke kritiek en laster te vermijden. Families, scholen, religieus onderwijs en alle soorten media moeten een rol spelen om dit doel te bereiken.

Als het gaat over wederzijds respect in interreligieuze betrekkingen, vooral tus-

sen christenen en moslims, worden we opgeroepen de godsdienst van de ander te respecteren met zijn leer, zijn symbolen en zijn waarden. Een bijzonder respect verdienen religieuze leiders en gebedshuizen. Hoe pijnlijk zijn aanvallen op hen of op deze gebouwen.

Het moet duidelijk zijn dat als we respect tonen voor de godsdienst van onze buren of hun onze beste wensen aanbieden bij gelegenheid van een godsdienstig feest, we alleen hun vreugde willen delen zonder te verwijzen naar de inhoud van hun religieuze overtuigingen.

In de opvoeding van jonge moslims en christenen moeten we deze jongeren leren om met respect over andere godsdiensten en hun volgelingen te denken en te spreken en zorgen dat ze het geloof of praktijk van de ander niet zwart maken of belachelijk. We weten allemaal dat wederzijds respect fundamenteel is in alle menselijke relaties, in het bijzonder tussen mensen die hun geloof uitspreken. Zo kunnen oprechte en blijvende vriendschappen groeien.

Toen ik op 22 maart 2013 het Diplomatiek Corps ontving, geaccrediteerd bij de Heilige Stoel, zei ik : “ We kunnen geen echte band met God opbouwen als we andere mensen negeren. Daarom is het belangrijk de dialoog tussen de verschillende godsdiensten te versterken en ik denk vooral aan de dialoog met de islam. Bij de mis aan het begin van mijn ambtsperiode heb ik de aanwezigheid van veel burgerlijke en religieuze leiders uit de wereld van de islam erg op prijs gesteld”. Met deze woorden wil ik nogmaals het grote belang benadrukken van dialoog en samenwerking tussen gelovigen, vooral christenen en moslims en de behoefte om de dialoog te versterken.

Met deze gevoelens spreek ik opnieuw mijn hoop uit dat christenen en moslims wederzijds respect en vriendschap zullen bevorderen, vooral door de opvoeding . Ten slotte zend ik u met mijn gebeden ook mijn wens dat uw leven de Almachtige mag loven en dat u vreugde mag schenken aan allen in uw omgeving. Gelukkig Feest aan u allen. - Paus Franciscus, het Vaticaan, 2013.

Veertig jaar Franse R.K. Kerk en Islam

De *Service des relations avec l'islam* (afgekort SRI) bestond op 26 september 2013 veertig jaar. Ter gelegenheid van dit jubileum verscheen een prachtig geïl-

lustreerd nummer van de maandelijks nieuwsbrief (Lettre du SRI No 116) met als titel: 40 ans de dialogue-islamo-chrétien. SRI gaat uit van de Bisschoppenconferentie van Frankrijk. Het eenvoudige maar stijlvolle bureau met een grote bibliotheek is gevestigd in 71, rue de Grenelle, 75007 Parijs. Vanaf het begin werd als naam gekozen voor relaties tussen het instituut kerk met de islam en niet voor het meer persoonlijke “relaties met moslims”. Bovendien vraagt SRI aandacht voor de hele islam en de moslim wereld: de politiek, de cultuur, de geschiedenis, de theologie, de wet enz. . Die bredere context neemt niet weg dat voor SRI en de zeventig diocesane centra voor dialoog in heel Frankrijk de persoonlijke contacten van wezenlijk belang zijn. Het hoofddoel van SRI is immers het bevorderen van die dialoog door de theologische, pastorale en geestelijke vorming van landelijke en lokale teams. SRI onderhoudt daarom ook contacten met landelijke moslim organisaties. Die contacten beogen verbetering van de samenleving. SRI bezint zich op de vragen die de islam aan de christelijke theologie stelt en voorziet kerken en christenen van documentatie op dit gebied. SRI geeft bij voorbeeld behulpzame richtlijnen uit over huwelijken tussen christenen en moslims en organiseert regelmatig conferenties van echtparen waarvan de ene partner christen en de ander moslim is.

Net als in andere landen in Europa werd ook in Frankrijk het voortouw genomen door de Witte Paters. Pater Piet Backx deed dat in 1974 in Nederland. Père Michel Lelong gaf van 1973-1980 leiding aan SRI. Hij publiceert nog steeds boeken over relaties tussen christenen en moslims. Samen met Hans Vöcking vertegenwoordigde Lelong de r.k.kerk van 1978 tot 1984 in de *Islam in Europe Committee* van de Conferentie van Europese Kerken. Van 2000-2006 had een andere Witte Pater, Jean-Marie Gaudeul, de leiding van SRI. Gaudeul redigeert sinds 2006 *Se Comprendre*, het Franse zusterblad van *Begrip*. Gaudeul publiceerde in het Frans en Engels over bekeringen en over de geschiedenis van de relaties tussen christenen en moslims. Zijn opvolger Christophe Roucou schreef met Tareq Oubrou, *Le Prêtre et l'Imam*, Editions Bayard, 2013, 200 blz., € 17,-. In dit jubileumnummer komt oecumenische samenwerking niet aan de orde. BEGRIP feliciteert SRI met dit jubileum. Zie verder

www.relations-catholiques-musulmans.cef.fr - Jan Slomp

Opening Academisch Jaar van I.U.R.

“De meeste critici spreken en schrijven over de islam en over moslims alsof er geen serieuze theologische verhandelingen bestaan of voorafgaan aan thema’s,” zei Prof. Ahmed Akgündüz, rector van de Islamitische Universiteit Rotterdam maandagmiddag 16 september tijdens de opening van het Academisch jaar 2013/14. Akgündüz zei dat het ontbreken van een islamitische intellectuele elite er de oorzaak van is dat de debatten over de islam en moslims hoofdzakelijk worden gevoerd door niet-moslims. Hoogopgeleide islamitische intellectuelen kunnen, volgens Akgündüz, laten zien dat een islamitisch geloof en een islamitische levensstijl mogelijk zijn binnen een moderne Westerse en democratische context. Akgündüz: “Moslims en niet-moslims leven naast elkaar en dienen van elkaar te leren, elkaars gemeenschappelijkheden te delen en elkaars verschillen te respecteren.” Akgündüz haalde een hadieth aan om op te roepen tot samenwerking van moslims en christenen tegen anarchisme, onderdrukking en corruptie.

De Rotterdamse wethouder Korrie Louwes van Arbeidsmarkt, Hoger Onderwijs, Innovatie en Participatie daagde de Universiteit uit verbindingen te leggen met allerlei activiteiten en instellingen binnen de stad Rotterdam. Louwes: “Niet alleen samenwerken, maar ook door uw kennis te delen met uw directe omgeving. We hebben uw kennis nodig; niet alleen de gemeente maar ook overige onderwijsinstellingen en maatschappelijke organisaties.”

Hoofdgast van de openingsceremonie was Sheikh Al Sayyed Al-Hashimi, adviseur voor religieuze zaken van de President van de Verenigde Arabische Emiraten. Hij zei dat de Nederlandse regering een goed voorbeeld geeft van de samenwerking en de wederzijdse toenadering in de multiculturele samenleving. De Sheikh: “Dit brengt ons nader tot elkaar, wat door alle religies en profeten altijd is aangemoedigd.”

Prof. Jan.Peters w.j., lid van de Raad van Toezicht, vergeleek de Islamitische Universiteit Rotterdam met de geschiedenis van K.U. van Nijmegen. Deze speelde een grote rol in de emancipatie van rooms-katholieken in Nederland. De IUR kan volgens Peters op haar beurt bijdragen aan de emancipatie van moslims in Nederland. Peters: “De IUR helpt mensen binnen de gemeenschap te reflecteren

op een correcte en structurele manier, opdat zij een goede Nederlandse moslim of moslima kunnen worden. Dit door de islamitische traditie te analyseren op een vertrouwde, deugdelijke onderwijsinstelling.” Peters wees op het belang van een overkoepelende visie voor academisch onderzoek en internationale samenwerking.

De IUR kon dit schooljaar 75 nieuwe studenten inschrijven. In het totaal studeren er 450 studenten aan de Universiteit. De Universiteit vierde tijdens de opening van het Academisch jaar de officiële erkenning van de Bachelor-opleiding ‘islamitische theologie’.

De katholieke Contactraad voor Interreligieuze Dialoog (CID) onderhoudt gedurende vele jaren goede contacten met de IUR. Op 12 januari 2005 was Prof. dr. B. Duran van de IUR hoofdspreker tijdens de startbijeenkomst van de CID.

Daarna volgden bezoeken over en weer, consultaties, gezamenlijke studiebijeenkomsten en presentie bij elkaars activiteiten.- Berry van Oers

Hartelijke ontvangst op de Islamitische Universiteit Rotterdam (IUR) met Prof. Peters (3e rechts), Prof. Steenbrink (4e rechts), Berry van Oers (2e rechts), Ertügrül Cökcekuyu (rechts) en cabaretière/schrijfster Nilgün Yerli.